Aylık Dergi, Ekim 1977 Cilt : 14 Sayı : 10

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi, Ekim 1977 Cilt : 14 Sayı : 10

banka ve ekonomik yorumlar

Sevgili Okuyucular,

Bir zamanların tatsız deyimi «jurnalcılık», farklı anlamda da olsa, günümüzde yine kullanılır olmuştur.

Oysaki çağımız hemen her konuda bilgi toplama, depolama, değerleme ve yayma faaliyetlerindeki olağanüstü gelişme nedeniyle «enfermasyon» çağı olarak da adlandırılmaktadır.

Bu gelişmenin sonucu olarak artık isteyen ve bedelini verebilen herkes, her konuda ve örneğin bir kişinin, işletmenin ya da ülkenin ekonomik durumu hakkında tüm bilgileri kolaylıkla edinebilmektedir.

Son günlerde ülkemizin ekonomik durumu ile ilgili haberler ve yorumlar, bu kabil yabancı yayınlarda daha sık görülmektedir.

Örneğin, İngilizce bir derginin Eylül 1977 sayısında, ülkemizin dış ödeme güçlüklerini, nedenlerini ve IMF ile Uluslararası bankaların muhtemel tutumlarını konu edinen bir yazı ve Sayın Merkez Bankası Başkanı ile yapılan bir görüşme yayınlanmış ve Sayın Dr. Halûk Ünal tarafından çevirisi Dergi'nizin bu sayısına alınmıştır.

İlginç bulacağınızı umarız.

Sevgi ve Saygılarımızla
A. Doğan YALIM

Sahibi : Banka Yayınları ve Kültür Ltd. Şirketi adına Ertum Öcal; Yazı İşleri Müdürü : A. Doğan Yalım; Danışma Kurulu : Prof. Osman Fikret Arkun, İnal Avcı, Besim Baykal, Prof. Dr. Nasuhi Bursal, Prof. Dr. Yılmaz Büyükerşen, Şinasi Çelikkol, Sancar Çıngay, Aykut Duraman, Prof. Dr. Münir Ekonomi, Oktay Ersoy, Prof. Dr. Cumhur Ferman, Prof. Dr. Emre Gönensay, Doç. Dr. Cudi Gürsoy, Dr. Alp Gürus, Erhan Işıl, Dr. Nezih H. Neyzi, Prof. Dr. Haydar Kazgan, A. Nazif Keyman, Doç. Dr. Yıldırım Kılkış, Nuh Kuşçulu, Ertuğrul Soysal, Prof. Dr. Ünal Tekinalp, Erol Toksöz, Fikret Tunçer, Doç. Dr. Yüksel Koç Yalkın, Yönetim Komitesi : Dr. Öztin Akgüç Prof. Dr. Mustafa A. Aysan, Ziya Nebioğlu, Ergin Neng, Ertan Özgür, Prof. Dr. Kemal Tosun, Güngör Uras; Denetim Komitesi : Bülend Çorapçı, Necdet Durakbaşa, Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu; İdare Yeri : Cağaloğlu, Çatal Çeşme Sk. 17 Kat. 4, İst.; Tel : 26 34 11, P.K. 769 Karaköy - İstanbul: Basıldığı yer : Arpaz Matbaacılık: Abone : Yıllık 150 TL. 6 Aylık 75 TL.; Fiatı : 12,5 TL.; İlân Tarifesi : Arka dış kapak 1500 TL.; Ön iç kapak 1200 TL.; Arka iç kapak 1100 TL.; İç sahifeler (tam) 1000 TL., Hesap Numaralarımız : Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, İş Bankası Türbe Şubesi 1541, Akbank Türbe Şubesi 4512.

EKONOMİK GÖSTERGELER

T.C. Merkez Bankası	1975*	1976*	1977 Haziran	1977 Temmuz
Altın ve Döviz Mevcutları (Milyon $)	1.000	969	670.6 (9.9.1977:	657.8 589.0)
Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL.)	41.968	52.061	59.9 (9.9.1977:	69.4 71.7)
Hazineye Kısa Vad. Avans (Milyon TL.)	17.194	21.736	31.4	39.4
Bankalar (Milyon TL.)				
Toplam Mevduat	134.300	145.100	172.8	179.1
Toplam Krediler	135.600	171.700	198.7	199.0

Fiyatlar (1963=100)			Artış %			Artış %
Toptan Eşya Fiyatları (Genel Endeks)	360.8	429.7	19.09	476.8	479.8	0.63
İstanbul Geçinme Endeksi	389.0	464.2	19.33	503.6	521.8	3.61

Dış Ticaret (Milyon $)				
İthalât	4.725.7	5.127.6	2.942.1	3.369.1
İhracat	1.400.8	1.959.8	883.5	986.5
Fark	3.324.9	3.167.8	2.058.6	2.382.6

(*) Yıl sonu rakamları

Ekonomik Verilere Göre, Temmuz 1977 ayında:

1 — İthalât bedelleri Merkez Bankasında transfer beklemeğe devam etmektedir. (Bununla beraber temmuzda $ 427 milyon transfer yapılmıştır.)

2 — İhracatta geçen yılın ayni ayma göre gerileme vardır. (Temmuz 1976: $ 123,4 milyon; temmuz 1977: $ 103 milyon)

3 — İşçi dövizlerinde geçen yılın ayni ayına göre bir miktar azalma vardır. (Temmuz 1976: $ 110,9 milyon; temmuz 1977: $ 106,2 milyon)

4 — Tedavüldeki bankontlarda temmuz ayında çok büyük artış olmuştur.

5 — Mevduatta gelişme devam etmektedir. Krediler nisbi bir duraklama içindedir.

6 — Fiatlar genel seviyesi, özellikle İstanbul geçinme endeksi büyük artış göstermiştir.

EKONOMİK YORUMLAR :

Toplantıya Katılanlar : Prof. Dr. Mustafa A. AYSAN, Prof. Dr. Emre GONENSAY, Prof. Dr. Zeyyat YATİBOĞLU, Güngör URAS, Oktay ERSOY

ERSOY : Hoşgeldiniz. Dergimizin Eylül sayısında «Ekonomik İstikrar Tedbirleri Paketi» diye adlandırılan kararlara biraz temas etmiş ve bu konudaki görüşleri Ekonomik Yorumlarda aksettirmiştik. Alınmağa devam edilen bu tedbirler üzerinde bir miktar daha durmanın ve çeşitli ekonomistlerin görüşlerini yeniden ve birlikte tartışmanın faydalı olacağına inanarak bugünkü görüşmemizi de aynı konuya ayırmayı teklif ediyorum. Bu arada, bu tedbirler ihracatımıza ne derece olumlu etkiler yapabilir ve döviz darboğazını aşmamıza ne gibi katkıda bulunabilir, konusunu da özellikle inceleyelim diye düşünürüm. Uygun görürseniz bu konuda ilk sözü Sayın Uras'a vermek istiyorum.

URAS: Efendim, şimdi bu tartışmayı bir kere tedbirlerin açıklanmasından bir hafta sonra yapıyoruz. Derginin yayınlanma tarihine kadar bazı gelişmeler olabilir. Çünkü meselâ bu tedbir yahut zam açıklamalarından bugüne kadar oldukça ilginç gelişmeler oldu. Bunları önce sıralıyalım: Bir kere Sayın Hükümet Başkanı, yaptığı açıklamada biz iktisatçıların, daha önce kötümser tanınan iktisatçıların ileri sürdükleri bazı hususları doğruladı. Meselâ biz iddia ediyorduk ki, bu bütçe daha fazla yük getirecek. Sayın Başbakan dedi ki, «evet bu bütçe 80 milyar lira daha fazla yük getiriyor». İktisadi devlet teşekküllerinin 40 milyar lira açık finansmanla karşı karşıya olduklarını, bundan iki ay önce söylediğimiz zaman herkes bize bücum ediyordu. Biz 42 demiştik. Sayın Başbakan şimdi 40 diye, bizim söylediğimiz rakamı terennüm ediyor. Şimdi derim ki, Türkiye'de, yine de iç finansman sorunu var. Peki KİT zamları bu finansman sorununa çare getiriyor mu?. Türkiye'de çeşitli kesimlere bu kadar yük getiriyorsunuz. Acaba, bu KİT sorununa çözüm getiriyor mu? Ona baktığımız zaman durum şu: KİT'lerden zarar edenlerin sayısı belli; 22 tane KİT zarar ediyormuş 1977 de. Bunların sadece 8 tanesi zam görmüş. Şöyle kabaca bir hesap yaptım: Bu zamlar KİT'lere yılda 84-85 milyar lira ek gelir sağlayacak gibi görünüyor. Yani bu zamların tamamının gelir sayılacağı kabul edilse durum bu oluyor. Çünkü aslında karşılıklı ilişkiler dolayısıyla bunların tamamı gelir sayılmaz. Yani bunların hepsi gelir sayılsa, en iyi hesapla 80 milyar lira civarında bir imkân sağlıyor. Önümüzdeki 3 ayı da dikkate alırsak, önümüzdeki 3 ay içinde demek ki, hazineye 20 milyar lira civarında ek bir kaynak sağlanmış olacak. Tekel hariçtir bundan, Tekel katma bütçe olduğu için. Tekeli de 7 milyar sayarsanız, demek ki, hazineye, bu operasyon nedeniyle 20—25 milyar liralık bir imkân girecek. Halbuki 80 milyardan bahsediyor Sayın Başbakan. Fakat bir de tabii bu girişler gibi bir de çıkışlar olacak Hazineden. O halde net hasıla bu kadar da olmayacak.. Onun için bunlar pek de çare getirmemiş görünüyor. Tabii kaba rakamlarıyla veriyorum. Sonra bu bir haftalık zaman içinde bir başka değerlememiz de şu: Döviz sorununa çözüm getirici tedbir yok. Gene de dışarıya muhtacız her bakımdan. İşte «kendi dövizini kendin bul» kampanyasıyla, yani DÇM bulana yarı dövizini vereceğiz şeklinde getirilen usül ve kredili ithalata devam konusunda kendi başına bırakılan müteşebbüs dışında pek de bir şey yok. Burada önemli bir hususu vurgulamak

istiyorum: Bu «kendi dövizini kendin bul» kampanyası Türkiye'de büyük firmalara, güçlü firmalara imkân sağlarken, küçüklerin çaresiz kalmasına, daha pahalı ölçülerde döviz bulma zorunda kalmasına da neden olacak. Bunu da özellikle belirtmek lâzım. Yani yine bu tedbirden Türk ekonomisinde önemli üretim malı üreten sanayiler v. s. değil de daha ziyade tüketim malı ve fiyatlara bunu yansıtma olanağı bulan sanayiciler büyük ölçüde faydalanacaktır. Bundan önceki toplantıda Sayın Emre Gönensay, bu kararın dışarıda döviz talebini yükselterek Türk Lirasının dış değerinin büyük ölçüde düşüreceğini belirtmişlerdi. Bu fikre tamamen iştirak ediyorum ve şimdiden başlayan hücum bunun, yani Sayın Gönensay'ın bir hafta önce yaptığı tahminin doğru olduğunu ortaya koyuyor. Diğer nokta: Acaba ihracatımız konusunda bir şey getirebildi mi bunlar? Acaba ihracatımız artacak mı? «İhracat koordinatörlüğü kurulacak da ihracat seferberliği olacak. Olmaz böyle şeyler. İç fiyatlar bu kadar yükselirken ihracat olanağını tamamen kaybediyoruz. Burada da bundan 3—4 sohbet önce Sayın Hatiboğlu'nun ileri sürdüğü görüşe geliyorum. Yani tek gücümüz, işçi avantajımız, sanayi kesiminde de ortadan kalkmış oluyor. Türk piyasası bu kadar cazipken, bu durum bizi ihracatımızın bugünkü seviyesini bile korumaya itebilecek. Şimdi bu kaba çizgileriyle ortaya koyduğum gerçekler karşısında biz demek ki, tamamen dışa bağlı bir hale gelmişiz. Şu yönden: Dış kuruluşlar bize para verirse, biz ekonomimizi sürdürebileceğiz. Burada Sayın Aysan'ın görüşüne, yani Türk ekonomisinin dinamizmine, potansiyeline inanıyorum. Ama potansiyele katılmamış 1 milyar liralık tütün, 2 milyar liralık da diğer tarım ürünlerine inanamıyorum. Yani onları satamayız kolay kolay. Yarı fiyatına satsak da satamayız. Demek ki, iki ay sonra Türk ekonomisi çok zaruri şeyleri, meselâ benzini getirtmek için para bulamayacak bir hale gelirse, bunun sorumlusu kim olacak? Yahut da bu durumdan bizi kim kurtaracak? O zaman tam manasıyla dışın isteklerine boyun eğmek zorunda kalıyoruz. Yani biz hep erteliye erteliye pazarlık gücümüzü kaybediyoruz. Bu çok önemli bir nokta.

ERSOY : Tashih için söylüyorum. Zannetmiyorum ki, Sayın Aysan 3 milyar liralık satılabilir emtiamız var demiş olsun. 1 milyarı tütün, 2 milyarı diğer tarım ürünleri diye birşey yok. Bütün hepsi 1 milyardır.

AYSAN : Hesabı var. 995 milyonluk satılabilir emfeamız var.

URAS : Şimdi burada şu nokta geliyor. Herhalde eğer bu yayınlanmadan bir çare bulunursa, biraz havada kalır gibi olacak ama şu anda Türkiye tamamen dışarının politik kararına bağlı durumda. Ya Türkiye'yi, bu hükümeti kurtarmak için dışarısı her şeye rağmen Türkiye'ye kredi vermeği kabul edecek yahut da böyle ciddi olmayan tedbirlerle bu iş olmaz deyip bırakacak Türkiye'yi... Türkiye'yi bırakırsa Türkiye iki ay daha devam eder gibi geliyor bana. Kötü günler tellallığı gibi olmasın ama, böyle olur. O zaman ne olacak? Şimdi çok enteresan bir şey var. Paket değil de sadece zam diye yürüdü bu iş ve Türkiye'de fiyatları anormal şekilde, nisbi ilişkileri üstte dengeliyecek şekilde değil de nisbî ilişkiyi üstte bozacak şekilde bir uygulama ile ortaya çıkıldı. Bu sebeple ileride büyük ölçüde devalüasyon yapma zorunda kalınacak. Şu anda büyük ölçüde yapmasa da olurdu ama, ilerde büyük ölçüde yapacak. O zaman bu zamlar tekrar ortaya çıkacak. Yani Türk halkı iki defa şok görmüş olacak. Kısa sürede iki şoku birden görmüş olacak. Bu iki şoku bu toplumun kaldırması çok güç. Bunun sosyal etkileri olur. Ben en çok bu sosyal etkilerden korkuyorum. Tabii ekonomi yönünden nasıl olsa beceriksizlik ve bilinçsizlik yüzünden ekonomiyi tarumar ediyoruz, maalesef... Ama sosyal sallantıları bizim kısa sürelerde düzenlememiz daha güç oluyor.

ERSOY : Sayın Hatiboğlu acaza siz ne görüştesiniz? Alınan son tedbirler için nasıl bir hükme varıyorsunuz? Bu arada Sayın Uras'ın vurguladığı son nokta ve son tahmin üzerinde sizin de görüşünüzü alabilir miyiz?

HATİBOĞLU : Teşekkür ederim efendim. Evvelâ son sorunuzu cevaplandıraayım. Sayın Uras'ın söylediklerine kelimesi kelimesine katılıyorum. Ayrıca altını da çizmek istiyorum. Çok kesin bu sorunuza cevabım. Bu tedbirlerle ilgili düşüncelerime gelince: Bundan iki ay önceki Banka Dergisindeki açık oturumumuzda iki noktaya değinmiştim. Bunlardan bir tanesi: Bu hükümet devalüasyon yapamaz demiştim ve bu hükümet devalüasyon yapamadı. İkincisi bu hükümet ne tedbir alırsa alsın en iyi niyetiyle tedbirleri aldığını farzetsek dahi karşısında o kadar amansız, o kadar insafsız, o kadar bilinçsiz bir muhalefet vardır ki, bu muhalefet söz konusu en iyi tedbirleri dahi yerecektir demiştim. Bilinçsiz diyorum conun da altının lütfen çizilmesini istiyorum. Bu iki sebeple hükümetin doğru cdürüst ciddi tedbir almasına imkân yoktur demiştim. Dediklerim yüzde yüz çıktı. Şimdi acaba bu tedbirler ekonomimize bağlı müsbet sonuçları getirecek midir ve bu tedbirlerin bu şekilde yetersiz olmasının sebebi nedir? Tedbirlerin yetersiz colmasının sebebi benim kanaatımca Türkiye toplumunda iktisat ülemasının, Türkkiye'nin hükümet üyelerinin, Türkiye'deki muhalefetin, Türkiye'deki işçi sendikkalarının, Türkiye'deki iş adamlarının hiç birisinin Türkiye'nin problemlerini uzaktan yakından anlayamamış olmasıdır. Türkiye'nin meselelerini bu şekilde cdüşündüğümüz, anladığımız takdirde Türkiye'yi bu badireden kurtarma olanağı kesinliklo yoktur. Yıllardan beri bunu söylüyorum. Buna rağmen meseleleri hâlâ tbu seviyelerde gitmektedir. Şimdi gelelim, bu tedbirlerle nerelere, ne gibi sonuçllara ulaşılır, neler yapılabilir. Benim kanaatimce bu tedbirler alınması gereken ttedbirlerin muhtemelen % 20 sini, % 30 unu oluşturur. Kanaatimce hepsi olumlu yyöndedir. Fakat kesinlikle yeterli tedbirler değildir. Ekonomide Türkiye'nin esas pproblemini zaten kimse anlayamamıştır. Bu anlaşılmadığı takdirde Türkiye'nin pproblemlerini çözmeye de olanak yoktur. Benim görüşüme göre 1948 yılı ile 1976 yyılı arasındaki 26 yıllık, 27 yıllık devrede Türkiye'nin gelişmesi, Milli Gelir arttışı % 6,1 oranında olmuştur. Ve bu Milli Gelir artışının ancak % 30'u civarındaki bir oranını girdi artışı karşılamıştır. Yani Türkiye'deki doğal kaynaklar artışı artı, Türkiye'deki emek kullanımı artışı artı, Türkiye'deki kapital yatırımları, % 2,1 % 2,2 civarında (bu ele aldığımız devrede) Milli Gelir artışına sebep oolmuştur. Geri kalan 2/3 hepimizin bildiği diğer sebeplerle hususle gelmiştir; Bunlar arasında en önemlisi kuşkusuz tarım yerine tarım olmayan kesimlerde artan iinputların kullanılması ki, buna allocation of effect diyorlar. Yani kaynak dağılımı ile ilgili bir hadisedir, kısmen ondan geliyor, kısmen teknik bilgideki gelişmeden geliyor, kısmen eğitim artışından ileri geliyor. Fakat Türkiye aslında ne çok zengin tabii kaynaklara sahip olan bir memleket, ne kendisine uygun bir tteknik bilgiyi geliştirmiş olan bir memleket, ne de Türkiye'de çok önemli gelir aartışına sebep olacak önemli bir eğitim gelişmesi meydana gelmiştir. Gerçi ilk mmektep tahsili problemini, okuma-yazma problemini büyük ölçüde halletmiştir, aama bunun halledilmesinin, yani eğitimin Türkiye'ye ne dereceden katkısı olacağının incelenmesine ait bazı ciddi hesaplar gösteriyor ki, eğitimin de genel % 6'nın üstündeki bir gelişime katkısı son derece küçük olmuştur. Şimdi demek ki, Türkkiye aslında % 6.1 gelişme hızı elde ediyor, fakat bu gelişme hızını temin edecek olan input (girdi) artışı bunun ancak 1/3'ünü sağlıyor. Bunun üzerine Türkkiye korkunç bir şişme meydana getirmiş ve bu şişmeden dolayı da milli gelirde hızlı bir artış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Şimdi % 6 lık bir milli gelir artışı oolan bir ekonominin talebinde çok önemli artışlar meydana geliyor. Halbuki bu ttalebin artışını karşılayacak olan Türkiye'de bir ekonomik yapı mevcut değildir.

problemi anlamadığımız takdirde Türkiye'nin sorunlarını kesinlikle çözemeyiz Başından beri diyoruz: Türkiye'de önemli bir devalüasyon yapılması lâzımdır. Fakat bu problemi anlamadığımız takdirde Türkiye'de devalüasyon yapılmasının yapılmamasının hiçbir anlamı yoktur. Yani birçokları derler ki devalüasyon yapılması için bazı şartlara riayet etmek lâzımdır; Bu şartlar bulunmadığı takdirde devalüasyonun hiçbir anlamı olmaz. Yani şimdi devalüasyon yaparsanız sonra tekrar fiyatlar artacaktır, devalüasyonun anlamı olmayacaktır. Ben katiyen bu kanaatte değilim. Türkiye bugün % 40-50 oranında bir devalüasyon yapsın ve önümüzdeki yıllarda da Türkiye'de hiç fiyatlar artmasın, eğer Türkiye kalkınma hızını çok küçük seviyelere düşürmeyecek olursa Türkiye'nin kişi başına düşen milli gelir hızı, kişi başına düşen milli gelir seviyesi bugünkü olduğunun % 40 aşağısına düşülmediği müddetçe devalüasyonla da problemi halledemeyeceğiz. O halde benim kanattime göre Türkiye bir sürü ekonomik çalkantılar ve de sosyal çalkantılara gebedir. Ve bunu teşvik etmek için herkes elinden gelen çabayı harcamaktadır. Bütün bunları düşündüğüm takdirde Türkiye'nin geleceği konusunda büyük endişelerim olduğunu bir kere daha belirtmek istiyorum. Şimdilik bu kadar söyliyeceğim. Teşekkür ederim.

ERSOY : Teşekkür ederim Sayın Hatiboğlu. Sayın Aysan acaba siz neler ilâve etmek istersiniz?

AYSAN : Efendim ilâve edilecek şey çok az gerçekten. Yani alınan tedbirler tedbir olmaktan uzak. Onun için eleştirme yapmak çok zor. Bence bunun adına ne dersek diyelim: za mdiyelim, ekonomik tedbir diyelim; bu tedbirlerin yapılış yöntemi üzerinde durmamız lâzımdır. Yani fiyat artışları lâzımdır diye herkes bekliyormuş zaten; biz de daha öncelerden çok söyledik. Ama, yalnız fiyatları bu söylenen ölçüde arttırmak, sayın Urasın işaret ettiği gibi, bir müthiş fiyat spirali ve fasit dairesi yarattı, Türkiye'de. Arttırılan fiyatlar devlet müessesele-rinin fiyatlarıdır ve temel fiyatlardır. Derhal karşısında üretim bulamazsa fiyatlara yeniden baskı yapacaktır. Şimdi genel seviyeyi böyle yükseltirken onun yanında bazı tedbirlerle diğer bütün fiyatların artışını önlemek lâzımdı. İşte orada küçük bir işaret var: % 5 karşılık hadlerinin artırılması. Ama orada tedbir tamam değil. Türkiye'de üretimi önemli biçimde tayin eden faktör ithalattır.

URAS : Müsaade ederseniz oraya bir saplama yapalım : Biliyorsunuz geçen sene alınan bir karar gereğince % 5 leri faizi yüksek diye devlet tahvillerine yatırıyorlar ve Devlet te bu parayı alıp harcıyor. Yani mevduat karşılıkları eskiden olduğu gibi artık ekonomide paranın stabilize edilmesinin bir aracı olmaktan çıktı.

GÖNENSAY : Bir miktar durdurdular ama...

URAS : Hayır, tamamı gidiyor. Şimdi % 5 in tamamı yine kamuya gidecek ve kamu bunu 80 milyar lira açığı içinde gene piyasaya enjekte edecek. Bir transfer yapacak, kamuya transfer yapacak.

AYSAN : Onun için Türkiye'nin şimdi alması gelen tedbirler konusunda fazla tartışma yok. Ama bu tedbirleri nasıl alacağımız konusu çok önemlidir. Yani yöntem çok önemlidir ve yöntemi bu Hükümet tamamen yanlış seçmistir. Şimdi benim düşünebildiğim kadarıyla yöntem şu sırayı izlemeliydi (ki, Hükümet bunun tam tersini uyguluyor) : En basta devalüasyon yapmalıydı. Önemli problem o çünkü. Ondan sonra bazı vergi tedbirleri almalıydı. Ondan sonra kredi kısıtlamaları tedbirini almalıydı. Ondan sonra fiyatları artırmalıydı ve belki Tekel fiyatları meselenin en sonuna kalacaktı. Şimdi fiyatlara zam yapacağım deyip de bir ay sonra zammı yapmak bizim işletmecilerin hiç kabul edemeyeceği birşeydir. Fiyat anonsunu biz şok gibi yaparız, kimse duymaz. Ve fiyat artışı açıklanır. Eğer piyasa ekonomisine göre faaliyet gösteriliyorsa. Ama bu yöntem-

de tam tersine. Tekel fiyatları artacak deniyor, 15 gün sonra tekel fiyatları fiilen artırılıyor. Sümerbank fiyatları artacak deniyor, bir ay sonra artırılıyor. Tabii bu Türkiye'de üretim üzerinde çok önemli biçimde etki yapar. Yani stok yapar, arzedilen malların miktarını azaltır. Hani o soyguncular, stokçular kazanıp milyoner olur, onu düşünmüyorum ben. Bir de piyasaya arzedilen mal biter. Bittiği zaman enflasyonist bir dönemde çok önemli fiyat artışı baskıları doğar. Neden bu baskıları doğurarak diğer mallarda da arzı kısıcı fiyatların yükselmesine doğru baskı yaratıcı şekilde yapıyorlar, bunu hiç anlamıyorum. Şimdi Türkiye'nin bu alacağı tedbirlerin sırası zannederim ki, önümüzdeki günlerde çok tartışılacak. Benim endişem şudur: Devalyasyon yapamaz diyor Sayın Hatipoğlu. Devalüasyonu mecburi olarak yapacaklar, % 20-25 oranında. Zorlandıkları için yapacaklar. Dış kuruluşlar o şartla finnsman sağlarız diyormuş. Zaten bu iç basında da, dış basında da yazılıp duruyor.

ERSOY : Sayın Aysan bu noktada Sayın Urastan ve Sayın Hatipoğlu'dan ayrılmış oluyorsunuz. Yani anladığıma göre Sayın Uras ve Sayın Hatipoğlu bu hükümet bu yakınlarda bir devalüasyon yapmayacaktır, ancak şartlar onu neticede öyle bir noktaya getirecektir diyorlar. Bunu en az 2-3 ay vadeli bir mesele olarak görüyorlar, belki de daha fazla... Siz ise hemen yapacaklar mı diyorsunuz?

AYSAN : Evet, çok yakın zamanda yapacağını tahmin ediyorum. Çünkü artık bu hükümet geçen sene söylediğinin tam tersini söylüyor ve uyguluyor. O yönden problem yok. Çünkü Hükümetten gelen açıklamalar, geçen sene sonu aynı Hükümetin aynı üyeleri, aynı başkanı tam tersini söylüyordu. Bunda hiç şüpheniz olmasın, tam tersini yapar. Geçen toplantıda ben söyledim, hani petrole zam olmayacak diyor, Hükümet. Yaptı. Demek ki. Hükümeti zorlayan bir husus var. Kendi kendini inkâr edecek ölçülere varan baskılar var. Kendi kendini inkâr etme pahasına petrole zam koydu, şuna koydu, buna koydu. Devalüasyon da gelecektir diyorum. Başka türlü bir çıkış yolunu görmüyorum ben.

Şimdi bizim şu mesele üzerinde durmamız lâzımdır. Şu durumda Türkiye'de herşey devlet tarafından tayin ediliyor, her şeyin fiyatı; Yediğimiz domatesten başlıyarak herşeyin fiyatını Devlet tayin ediyor. Bu piyasa ekonomisi nereye gitti, bunu kendi kendimize sormamız lâzım. Bu ölçülerle, % 100 e varan zamların olmasının sebebi ne? Piyasa şartlarına göre fiyatlara izin vermemişler de onun için. Yoksa bıraksaydı fiyatlar yavaş yavaş o seviyeyi bulacaktı. O, parayı bastıkça... Şimdi böyle olduğu için bu fiyat mekanizmasına piyasa mekanizmasına güvenecekmiyiz güvenmeyecek miyiz? Güvenmeyeceksek çok önemli tedbirler var alınacak. Herşeyi devletin eline vereceğiz. Domatesi alacak, o satacak bize. Devletten alacağız hepisini. Çünkü o tarafa doğru söylenmeden, açıklanmadan gidiş var. Bu Hükümet hiç açıklamıyor, söylemiyor, ama oraya gidiyoruz. Bugün hiç bir fiyat serbest değil Türkiye'de... Herşeyi Devlet tayin ediyor. Ekmek fiyatından tutun, demir-çelik, kamyon fiyatı, özel sektörün yaptığı buz dolabı fiyatı, herşey ordan. Sebze dahil, herşey... Sebzeyi de belediyeler tayin ediyor. Yani kamu kesimi Türkiye'de her fiyatın tayin edilmesi istikametinde çalışıyor. Biz ne dersek diyelim... Politikacımız bu... Politikacımız herşeyi devletin tayin etmesini istiyor. Şimdi buraya hücum etmek lâzımdır. Döviz fiyatını serbest bıraksaydık devalüasyon mesele olmayacak mıydı? Olmayacaktı. 1970 den itibaren, devalüasyondan itibaren üç katına çıkmış İstanbul geçinme indeksi. Tam 300, geçende baktım. Üç katına çıktığında döviz fiyatını sabit bırakır mıydı? Sabit bıraktığımız için şimdi devalüasyonu konuşuyoruz. Ama serbest bıraksaydı, mesele ortaya çıkmayacaktı. Kamyonu serbest bıraksaydı fiyatı zaten yüksekmiş olacaktı. Şimdi hepsi zincirleme birbiri arkasından artacaktır. Ondan sonra giderek daha yüksek bir fiyat seviyesinde... Biz ümit ediyorduk ki dengeye ulaşalım, bütün bu sancıları

niye çekiyoruz: Bir fiyat dengesine ulaşmak için. Denegeye ulaşamayacağız. Eğer bu fiyat mekanizmasını ortadan kaldırmaya devam ederse. Devlet hep öyle karar alıyor. Bankacılıkta fiyat yok. İşte şimdi her fiyatı ayarladı, faiz yok. Faizi ayarlamadı. Faiz orada duruyor. Faiz serbest de teşekkül etmiyor, Türkiye'de... Etmediği zaman şu fiyat, bu fiyat herşey yükselmiş olacak, faiz fiyatı geride kalacak. Bir fiyat geride kaldığı zaman Türkiye'de ne olur? Bunun incelenmesi lâzım, ama asıl anlamadığı şey bence bu... Fiyatı bir yerde tuttuğunuz zaman Türkiye'de ne oluyor? Araya giren bazı aracılar, soyguncular, para kazanıyor. Bu açık... Döviz fiyatını sabit tuttuğunuz zaman o oluyor. Kamyon fiyatını sabit tuttuğunuz zaman o oluyor, şimdi bütün fiyatları artırıp da faiz fiyatını sabit tuttuğunuz zaman Anadolu'da göreceksiniz, gelecek sene hep teşkilâtlanmamış kredi piyasası konuşmaya başlayacağız. Faız haddi nereye çıkıyor? Taksitli satışlar da % 50-60 olacak, % 110 olacak falan. Yani oradaki bazı zümreler para kazanıyor. Bu zümre mi kazansın, o zümre mi kazansın? Bunun bir kararını vermek lâzımdır. Söylemeden yapıyor bunu. Şimdi biz böyle böyle oraya gidiyoruz. Tabii her fiyat tayini başka bir fiyat tayin ettiriyor. Bugün, meselâ bazı sanayilerde yan sanayinin fiyatını da devlet tayin etsin diye devletin üzerine baskı var, ben biliyorum. Yani asıl ana mamulü tayin ettiğine göre yan sanayi mamûlünün fiyatını da tayin etsin diye baskı var...

GÖNENSAY : Tabii, mantıkî neticesi...

AYSAN : Şimdi gerekçesi açık. Diyor ki. sen benim fiyatımı bastırıyorsun, ama aldığım yan sanayinin fiyatı açık. O istediği fiyatı istiyor. Onu da kontrol et bari diye... Böyle bir baskı var. Şimdi bu böyle zincirleme. Geçenlerde bir mukayeseli etüd okudum. Türkiyemizde devletin hakimiyeti demir perde ülkelerindekine eşit, ya da ondan fazla... Bu meseleye hücum etmek lâzımdır bence. Yani ekonomik tedbirlerin ötesinde politik birşey. Gidiyoruz oraya... Gitmek istiyor muyuz, istemiyor muyuz bilmiyorum... Ama bizim Hükümetlerimiz oraya götürüyor, hangisi gelirse gelsin. Ben geçenlerde düşündüm: 1958 de ne tedbirler alınmıştır, 1970 de nereye gelmişiz. 1970 de ne tedbir almışız, 1977 de nereye gelmişiz. Aynı tedbirler, aynı şekilde, aynı yöntemlerle alınıyor. Sonuç yine bu. Sayın Hatipoğlu'nun araştırmaları, etüdleri var. Diyor ki, 15 sene bekliyemeyiz artık. Yani 1946, 1958, 1970 şimdi 1977... Belki 1982 de, ya da 1980 de bundan sonra. Üç sene sonra, beş sene sonra böyle bir operasyona ihtiyaç olacaktır. Demek ki, bu yol yol değildir. Başka bir yol lâzım. Benim görebildiğim; evvelâ şu piyasa ekonomisi olacak mı olmayacak mı? Yani Planlama bunu söylüyor, herşey bunu söylüyor. Kanunlarımız var. Ama piyasa ekonomisinden Hükümetlerimiz devamlı uzaklaştırıyor bizi. Hangisi gelirse gelsin... Birisi bu, öteki de... Yani buna bağlı piyasa ekonomisine göre faaliyette bulunacaksak, neden bu fiyatları böyle yaparız. 3-5 sene tut tut, ondan sonra % 100 fiyat artır. Bu uygun değildir. Hakikaten, yani bir tarafsız insan olarak düşünürken ben, bakıyorum; O hükümet geliyor, bu zamları, öteki geliyor bu zammı yapıyor. Kolay yoldan fon elde etme yolları... Hakikaten öyledir uygulama... Çünkü temelde vergi tedbiri yok. Tasarrufa itecek... Hiçbir şey yok. Koy iktisadi devlet teşekküllerine fiyatı, al kolay yoldan parayı... Yani enflasyondan biraz daha az koly yol bu... Birincisi enflasyon, para basmanın hiçbir külfeti yok, onu basıyor... Merkez Bankası bilânçolarını koydum böyle bir tabloya. Son 10 senede % 300 olmuş. Nasıl olur bu? Ondan sonra fiyatlar % 300 artınca şaşırıyoruz. İşte oradan geliyor. Şimdi demek ki, bizim memleketimizde bu temel şey kabul edilmemiş. Politikacı kabul etmemiş, bilinçli olarak, bilinçsiz olarak. Kurullarımız da kabul etmemiş. Piyasa ekonomisine gidelim diyen iş adamı gördünüz mü? Ben görmedim. Piyasa ekonomisine gitmek istemiyor. İş adamı da istemiyor. Çünkü burada kârı var. Şimdi

devalüasyonu niye istemiyor? Orada kârı var. Ucuz döviz alıyor, getiriyor, pahalı satıyor. Bundan daha açık şey olur mu? Politikacısı istemiyor, bilim adamı istemiyor, ötekisi istemiyor, berikisi istemiyor... Piyasa ekonomisine Türkiye nasıl gider? Gitmiyor nitekim.. Hep tersine tersine gidiyor. Ama öyle olaylar var ki, Türkiye'de Hükümete aynı şeyi yaptırıyor. Hiçbir farkı yoktur... 46 da 0, 58 de bu, 70 de bu, 77 de bu... Demek ki, bu tedbir Türkiye'yi bir yere götürmüyor. Öyleyse diyorum ben, şimdi Türk lirasını tam konvertibl yapmak lâzımdır. Merkez Bankaları bilânçolarını karşılaştırıyorum. Japonya son 15 senede hiç değitirmemiş; Merkez Bankası bilânçosu aynı... Yen enflâsyon olmuş, gelmiş geçmiş, fakat sonradan hep piyasadan çekmiş Yeni... Merkez Bankası bilânçoları toplamı «Yen» olarak hep aynı düzeyde kalıyor. Almanya'nın Merkez Bankası bilânçolarında toplam ufak tefek değişikliklere uğramış o kadar. Toplam olarak Merkez Bankası bilânçosu yerinde duruyor. Almanya büyüyor, gelişiyor, kalkınıyor, ama toplam orada duruyor. Almanya niye öyle yapıyor. Birçok cezalarını görmüş. Hızlı enflasyon nereye götürür memleketleri, ne yapar onu görmüş. Şimdi bakıyorum da Almanya'nın 1919 ile 1923 arasındaki Merkez Bankası bilânçolarına çok benziyor, bizimki. Ben korkuyorum. Yani bizimki de elden çıkarsa, ki çıkabilir, çıkmak üzere... Çıktığı zaman hani piyasa da yok, tedbir de yok, devalüasyon da kurtarmaz, hiçbir şey kurtarmaz. Merkez Bankası Başkanı varmış. 1919 da Almanya'da. Merkez Bankası Başkanı olmuş, ilk aldığı tedbirlerden biri şu: Darphaneye gitmiş, bir bakmış ki, çok verimsiz çalışıyor. Yeni makinalarla darphaneyi çok verimli hale getirdim, şimdi diyor. Rayh'ın ihtiyaç duyduğu parayı çok verimli bir şekilde basabilirim diyor ve basıyor. Bir yığın da para basıyor, 1921 de. 1923 ün sonuna doğru diyorlar ki, herhalde bu iş mantıksızdır. Dr. Şaht'ı getirip koyuyorlar Merkez Bankasının başına. İlk yaptığı şey o üretimi durduruyor. Yani mesele buradadır. Buraya gelmediğimiz zaman, yani faizi piyasaya göre, diğer fiyatları piyasaya göre, döviz fiyatını piyasaya göre ayarlamadan hiçbir şey yapamayız. Şimdi etrafta olanları, bunları okuyup, görüp anlamalarına vakit yok politikacıların Danışmanlarında da hayır yok. Yani bazıları çok kötü adamlara danışıyorlar, maalesef. İyi yetişmemiş adamlara, bunları bilmeyen adamlara danışıyorlar. Şimdi bakın İsveç devalüasyon yaptı, % 10. Etrafındaki üç tane memleket 24 saat müsaade etmedi. 24 saat yüksek değerli parayı tutmadı. Derhal devalüle ettiler. Niye? Biz ama 5 sene tutuyoruz parayı aynı seviyede. Hem de onlardaki kadar enflasyon değil. Biz % 300 enflasyon yapıyoruz 7 senede. Yani 1/4 ne düşüyor, Türk lirasının değeri. O sürede dövizi sabit tutuyoruz. Bence o tedbir alınmadıkça bu bir fasit dairedir. Bu fiyatı artırırsın dört ay sonra fiyatı yeniden artırırsın...

ERSOY : Sayın Aysan, ben bu konuda sizden bir küçük yorum daha rica edeceğim. Bu konuyu daha sarih hale getirebilmek için...

HATİBOĞLU : Yalnız, siz bana müsaade eder misiniz? Bu son bahsettiği konuyla ilgili benim bir yorumum olacak. Şimdi görüşlerine katılıyorum. Yalnız Sayın Aysan, Türkiye'nin devalüasyonu yahut paranın dış değer problemini Türkiye'deki enflasyonlara bağlıyor. Yani diyor ki. Türkiye'de % 300 enflasyon olduğu takdirde ve dışarıdaki ülkelerde de şu kadar enflasyon olduğu takdirde Türkiyede döviz fiatının % 200 — % 300, veya neyse o miktarda artırılması lâzımdır. Ama ben bu kanaatın gerisine gidiyorum. Türkiye'nin dış ödeme problemi Türkiye'de enflasyon yapmamız dolayısıyla çıkıyor ama, o, yüzeydeki sebeptir, Türkiye'deki enflasyon. Daha önce de aynı şeyi belirtmeye çalıştım. Yani eğer Türkiye ekonomisinin 25 seneden beri izlemiş olduğu kalkınma, gelişme politikasını yürüttüğünüz takdirde, enflasyon yüzeydeki bir hadise. Onun altına getmek lâzım. Yani Türkiye 1948 ile 1976 devresindeki gelişmesini girdi artışının çok çok

üstünde temin etmiş. Dünyada bazı ülkeler var. Meselâ İran diyelim. İran'ın yüzde artışı çok fazla değil. Ama İran çok önemli petrol kazançları temin etmiş. Yahut da Taiwan, yahut da Güney Kore çok hızlı kalkınmış, ama, onun kalkınmasının sebebi dış memleketler ile yapmış olduğu ticarette çok büyük avantajlar temin etmiş olmasıdır. Memleket şartlarına uygun çok önemli teknik geliştirmiş. Bakıyorsunuz % 8'in üstündeki gelişme hızına ulaşan memleketlerin (input artışı dünyada hakikaten % 2 ancak gelişme hızı temin edebiliyor) ona ilâve olarak özel şartları var. Çünkü Türkiye'nin bu özel şartı yok, olmadığına göre eğer siz bu gelişmeyi temin ediyorsanız, edecekseniz, enflasyon yapmaya mecbursunuz. Yani enflasyon yüzeydeki bir hadise. Enflasyon yapmadığınızı farzedin. Fakat ille de % 6 lık % 7 lik bir gelişme hızını, aynı usullerle temin edeceksiniz. İnput artışı ancak bunun % 2 sini temin ediyor. % 4 ünü diğer sebeplerden elde edeceksiniz. Siz bunu yaptığınız takdirde yine enflasyonu yapmasanız yine de Türk parasını aşırı değerlendirmiş olacaksınız ve bu suretle probleminizi halletmiyeceksiniz. Yıllardan beri bu meseleyi düşünürüm. Öncelerinden farklı olarak son yıllardaki düşüncelerim beni o yere getirdi ki, bu yüzeydeki bir hadisedir. Yani şöyle bir misal vereyim isterseniz size: Diyelim ki, Türkiye 1970 senesinde Doları 15 lira yaptı ve 1970 senesindeki Türkiye'deki enflasyon hızıyla yabancı memleketlerdeki enflasyon hızı da aynı oldu. Her iki tarafta da % 10 oldu ve 1977 senesine kadar da böylece geldik. Şimdi bunun anlamı daha önceki tedbirlerimize göre mademki onlarla aynı oranda enflasyon yaptık, mademki Türkiye'de aynı oranda enflasyon yaptık, dolar 15 lirada kalacak. İşte burada ayrılıyorum. Kesin olarak böyle değil. Türkiye'deki enflasyon hızı, yabancı memleketlerdeki enflasyon hızı kadar olsaydı dahi Türkiyede eğer 1970 ile 1977 arasında kalkınma hızı % 7.3 civarında olacak idi ise ister istemez doları meselâ 15 liradan 25 liraya yine de çıkarmak mecburiyetinde idi Türkiye.

URAS : Müsaade ederseniz bir şey soracağım. İki defa saymıyor musunuz hocam? Yoksa ben mi yanılıyorum. Çünkü o fark olduğu için zaten yani % 6 nın % 4 ü dışarıdan geldiği için enflasyon oldu. Zaten üretim varsa dengededir. O 15 i iki defa saydık, galaba.

GÖNENSAY : Türkiye gerçekte % 7 büyüyemez diyorsunuz. Gerçek % 7 büyüyemediği için biz kuru gerçekçi tutarak veyahut nisbi enflasyon oranları itıbariyle dışarı satmak, içeri satmak kadar cazip olmaya devam etse bile kapasite yoktu onu sağlayacak. Çünkü enflasyonist büyüme var. Yani üretim kapasitesi daha fazla, % 7 büyüyemez gerçekte...

HATİBOĞLU : Büyüyemez. Burada şu mesele var, Sayın Uras'ı şu şekilde cevaplandırmak isterim: Türkiye'de faraza enflasyon aynı oranda olsaydı, fakat Türkiye'ye meselâ çok esaslı bir dış kredi girmesi dolayısıyla yahut işçi dövizi olan 1 milyar dolar yerine 2 milyar dolar ile yine % 7 yi temin etseydi. Enflasyon da yok. Fakat bu % 7 yi...

URAS : Olmaz işte. O zaman enflasyon olacak. Çünkü dışarıdan girdi...

HATİBOĞLU : Hayır. Dışarıdan girdiği kadar ithalat yapıyorsunuz. İkisini karşılıyorsunuz. Yani Türkiye'nin döviz rezerveleri 1973-1974 deki gibi olmuyor. Yine dengede kalıyor. Şu ayırımları yapmak istiyorum. Bu % 7 nin kaynağı ister enflasyon olsun, ister dışarıdan gelen enjeksiyon olsun, ister dışarıdan enjeksiyon gelmese dahi çeşitli fiyatlar arasındaki müsbetsizlik dolayısıyla farazi bir % 7 olsun, yani ne olursa olsun; bu rakam % 7 iken reel rakkamlarla, siz ister istemez şu veya bu muvazeneyi temin etmek için döviz kurunu 15 liradan 20 liraya 25 liraya artırmak zorundansınız. Yalnız çok zordur bu mesele tabii. Daha teknik bir düzeyde de inşallah bunu inceliyebiliriz.

AYSAN : % 7 kalkınma ayarlanırdı.

HATİBOĞLU : Sayın Aysan da diyor ki, şimdi bu % 7 kalkınma zaten olmazdı. Bu % 4 olurdu. Ben o noktodo çok kesin değilim. Onu konuşabiliriz. Tartışabilinecek bir meseledir, olabilir de olmayabilir de...

AYSAN : Şimdi bütün dünyada, yalnız bizde değil efendim büyüme hızı. Büyüme hızı diye tutturdular. Planlarda öyle yapıldı. İllâ 7-8 sanki şartmış gibi... Halbuki son 10 senedir bütün dünyada yüksek kalkınma hızının başlı başına bir hedef olmadığı tesbit edildi. Yani bu tartışmaların ortaya çıkardığı bir tek şey var. Bu Roma Kulübünün, IMF'nin yazdığı bu raporlar...

HATİBOĞLU : Yalnız o değil, başka sebepler de var...

AYSAN : Birçok ekonomistlerin bunun üzerine yazdıklarının bir tek sonucu var, o da yüksek bir kalkınma hızının çok büyük anlam ifade etmediği, hatta birçok hallerde zararlı olduğudur. Bizim memleketimizde bu daha anlaşılmamıştır. % 7, % 7, % 8... Türkler daha mesut olsun da % 4 kalkınalım. Değil mi? Yani hedef refah değil mi, saadet değil mi, herkesin memnun olması değil mi? Yani bir sürü hedefler var ki, çevre korunmasından tutun da sosyal politika tedbirlerine kadar...

ERSOY : Tabii Sayın Aysanın belki şöyle bir cevabı olacak: Batı ile Türkiye arasında gelişmişlik yönünden çok büyük açıklar bulunduğu için bizim kalkınma oranımız onlarınkinden aşağı kalmasın, hatta yukarı olsun ki, belki zaman içerisinde bir noktada buluşmak imkânı olur.

AYSAN : Eskiden öyleydi. 10 sene önce hep öyle diyorlardı. Kâğıt üzerinde tamam, buluşuruz.

HATİBOGLU : Yalnız ben bir sual sormak istiyorum. Türkiye diyelim ki, % 7 kalkınmak istiyor. Ayrıca da biliyoruz ki, Türkiye girdileriyle ancak bunun % 2 sini temin ediyor. Arada % 5 var. Aradaki o % 5 i Türkiye nasıl temin edecek? Çünkü Türkiye'nin çok fazla doğal kaynakları yok. Türkiye hiçbir şekilde, şartlarına uygun bir teknik geliştirememiş. Eğitim seviyemiz malûm. O halde. Ya bu, girdi artışıdır, yahut da ticarettir, term of trade'tir. Hep bütün bunlar bu % 2'nin üstündeki kısmı tamamlar. Bunlardan hiçbirisi olmadığı halde bizim kalkınma planımız tutmuş % 7 dir demiş. Bu şekilde bir hesap katiyyen yapılmamış. Bunun da farkında değil.

AYSAN : % 7 kalkınırsak filan sene falan yerde duracağız diye hesap yapıldı.

HATİBOĞLU: Yalnız ona yapıyor. Fakat bu % 7'yi temin edecek olan input artışı ne kadar olacaktır, onun üstündeki sebepler ne olacaktır, bunları yapmamış. Asıl benim tuhafıma giden şu: Çok ciddi müesseselerin eksperleri meselâ Dünya Bankasının, meselâ Ortak Pazar'ın meselâ OECD'nin çok tanınmış istisatçıları Türkiye konusunda bir sürü eserler yazmışlar. Hiçbirisi oturup sormamış peki bu % 7'yi teşkil eden sebepler nelerdir, bunun nekadarını input'tan almışız? Geçen sene Devlet Planlama Dairesine gittim' Çok sorumlu kimselerle konuştum. Dedim ki, böyle böyle birşeyler, okudum bir çok memleketlerde yapılıyor. Yok dediler, biz öyle şey yapmayız. Böyle şeylerin farkında değiller. Şimdi böyle olmadığına göre bu % 7'yi nasıl temin ediyoruz? Bir tek yol tutturmuşlar artık kurunu yuştaya karışmış, Harold Damar, modeli İcorlerle yapıyorlar. Halbuki onun da hiç bir işe yaramadığı artık 1970 lardan beri biliniyor. Ama bizim bütün kalkınma modellerimiz İcorlara dayanıyor. Teşekkür ederim.

ERSOY : Sayın Aysan ben bir yorum rica edecektim. Biliyoruz ki, siz ekonomik hadiselerin izahında fiyata ısrarla ve vurgulu şekilde bağlı kalan bir ekonomistsiniz.

AYSAN: Yoksa, piyasa ekonomisi yok, diyorum. Yani eğer fiyata önem verm iyorsak bitmiştir iş.. Öyleyse başka bir ekonomi düşünelim. Plânlı, merkezi..

ERSOY : Ve şunu sizin izahlarınızda görüyoruz; Şöyle bir muhakemesini görüyoruz: İş gücünün fiyatı artıyor, misal olarak, emtea fiyatları artıyor. Bunlarya kendiliğinden artıyor, ya Hükümet bir süre tutuyor, tutuyor, ondan sonra artırıyor. Hizmet fiyatları da öyle. Ama diyorsunuz, bu fiyatlardan bir kısmı var ki, böyle tedbirler alındığı zaman dahi dokunulmuyor. Misal veriyorsunuz, paranın fiyatı arttırılmıyor, yani faizler yükseltilmiyor. Dövizin fiyatı artırılmıyor, yani devalüasyon yapılmıyor. Bunda bir eksiklik görüyorsunuz. Bu izahınız beni şöyle bir soru yöneltmeye götürdü: Eğer ekonomiye fiyatlar yoluyla müdahale bütün fiyatları arttırmak manasında ise, o takdirde fiyat mekanizmasına sizin neden bu kadar çok bel bağlamış olabileceğinizi anlamakta ben güçlük çekiyorum. Yani çok otomatik bir şey oluyor. Hepsinin fiyatı artarsa, o zaman denebilir ki, hiçbirisinin fiyatını artırmayalım. Hepsi bulunduğu alçak noktada dursun. Çünkü bu mekanizmada bütün faktörleri aynı oranda artırmak ya da hiç birini artırmamak neticede bir değişiklik yapmayacağına göre belki fiyat bu meselede kullanılacak uygun bir vasıta olma vasfını yitiriyor. Eğer fiyat bir vasıta ise o zaman bazı yerlerde bunun, yani Hükümetin seçenekleri olduğunu kabul etmek lâzım gelecektir. Bir hükümet politikası bazısının fiyatını artırmayı, bazısının da artırmamayı gerektirebilir. Bu takdiri yanlış yapar, doğru yapar, siz bunun şu anda yanlış yapıldığını söylüyorsunuz, tabii tamamen mutabıkım.. Ama hepsi artırılmalıydı. Fiyatların bir kısmı artmak, bir kısmı artmamak olmaz demesine geliyorsa, o zaman ben onu anlamakta güçlük çekiyorum. Belki o takdirde hiç birisine dokunmayıp fiyatların; fiyat kendi kendine oluşmuş bir sun'i mekanizmadır, kendi başına değeri yoktur deyip meselâ sıkıntınızı halletmek için cebri tasarrufa, vergiye v.s. ye yönelmek gerekmez miydi? Bu yolda bir yorum rica edeceğim..

AYSAN: Karne, efendim. İnsanlara ihtiyaçlarına göre ekmeği, şekeri, unu taksim ederseniz fiyatı kaldırırsınız ortadan. Yani öyle de yapılır bu iş, böyle de yapılır. Sosyalist ekonomiyle herşeyin devletten tevzi edildiği bir ekonomiyle kalkınmış ülkeler de var dünyada. Öyle de kalkınılır. Ama bunun ikisinin ortası olmaz. Ya piyasa ekonomisidir, ya değildir, yani karma ekonomi düzeni dediğimiz şey piyasaya dayanır. Piyasa fiyatlara dayanır. Fiyatı ortadan kaldırdığınız zaman piyasa ekonomisi yoktur aslında. Biz yavaş yavaş bu fiyatı ortadan kaldırıyoruz. Fiyatın yerine ne geliyor? Fiyatın yerine, Hükümetin 3—5 uzmanının, tayin ettiği fiyatlar geliyor. Onlar neyi bozar ekonomide? İnsanların ihtiyaçlarının birbirine nisbi durumlarını bozar. Neden serbest bir piyasada fiyat yükselir? İnsanlar çok almak ister, onun için yükselir. Halbuki bu şeyi biz kaldırıyoruz ortadan. Belki bütün Türkiye piyasası meselâ demir—çeliği çok isterken, ona fazla fiyat vereceği zaman demir—çeliğin fiyatını sabit tutuyoruz. Belki dövizi çok istiyor Türk halkı. Dövizin fiyatını sabit tutuyoruz. Belki parayı çok istiyor. Yani krediyi çok istiyor. Kredinin fiyatını sabit tutuyoruz. Yani bunu ortadan kaldırdığımız zaman herşeyi uzman yargısına göre tayin edelim. O da, sosyalist bir ekonomidir, merkezi plânlamadır. Demirperde gerisindeki ülkelerde var bu. Onlar da kalkmıyorlar. Polonya, Doğu Almanya hepsi kalkmıyorlar. Bulgaristan, Romanya. Ama orada bir düzeni var işin. Herkes oradan tayin edileceğini biliyor. Biz de hem devlet tayin ediyor, hem de piyasa ekonomisine göre davranıyormuşuz gibi böyle tutarsız bir şey var. Bunu yaptığınız zaman ne oluyor? İşte o aracı dediğiniz, soyguncu dediğiniz, stokçu dediğiniz, adamlar bir sürü servetler ediniyorlar hiç yoktan. Niye? Bu bedeli ödeyeceksek biz bırakınız yavaş yavaş ödeyelim di-

yorum. Piyasa ekonomisinin icabı o. Bedeli yavaş yavaş, piyasa ekonomisinin gidişine göre ödeyelim. Halkın istediği tarzda ödeyelim. Hükümet tayin etmesin, politikacı tayin etmesin. Politikacı kim? Tayin edenler kim? Tetkik ediniz yani. Şimdi ben Roma Kulübü diyorum, son 10 senedir yazılmış ekonomi. Bunları okuyan var mı? Ondan sonra gelsin tayin etsin fiyatı. Okuduktan sonra, hepsini bildikten sonra. Edemediği zaman halkın kendi isteklerine bıraksın, talebine bıraksın. Onun için fiyatı ben öyle adeta dokunulmaz birşey olarak görüyorum. Bıraksınlar herşeyi serbest. Ben bugünden yarına serbest bırakılacağı görüşünde değilim. Ama o tarafa doğru gidelim. Biz tam aksi istikamete doğru gidiyoruz. Yani fiyatla oynamayı bırakmalıdırlar. Politikacı bırakmalıdır, bizim toplumun diğer kesimlerinde de söylediğim gibi serbest piyasayı, fiyatın serbestçe teşekkülünü en çok savunması lâzım gelen adamlar bunu tahdit edin diye uğraşıyorlar, Türkiye'de şimdi. Yani fiyatı tayin eden ben o fiyattan satayım, diyenler var. Siz fiyatı tayin edin ama ithalatı yasaklayın diyenler var. Bunun teklifini yapıyor. Bütün diğer fiyatları kontrol edin diyenler var. Onun için ben diyorum ki, bu tedbirler bir yana, bu tedbirlerde büyük noksanlık var, sistem yaklaşımı yok. Ekonomi bir sistemdir, çalışır mekanizmadır. Şimdi bunun bir tarafını ayarlayıp, öbür tarafını bıraktınız mı, işte yalnız İktisadi Devlet Teşekküllerin fiyatını artırdığınız zaman bir büyük fasit daireyi başlatmış olursunuz. Önümüzdeki 3—4 ay sonra başka tedbir alınmadığı takdirde tekrar İktisadi Devlet Teşekküllerinin fiyatına zam gerekecektir. Ve bunu gelen Hükümetler yapacaktır, yapmak zorundadır. Başka çare yok..

HATİBOĞLU: Ben müsaade ederseniz, Sayın Aysan'ın söylediklerine birşey eklemek istiyorum. Efendim Sayın Profesör Aysan bu meseleleri o kadar güzel söyledi, o kadar iyi anlattı ki, çok arzu ederim ki, bu söylenenleri Türkiye'de bütün sorumlu kişilere, bütün bu konuda düşünenlere bir defa okutmalı. O bakımdan kendisini özellikle bunları söylediği için tebrik ediyorum ve bütün içtenlikle katılıyorum. Teşekkrüm ederim.

ERSOY: Sayın Gönensay acaba sizin görüşlerinizi de rica edebilir miyiz? Bir de bu arada bu tedbirlerin, eksik görüyorsanız şayet, nasıl tamamlanması lazım, o konuda da görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?

GÖNENSAY: Evvelâ Sayın Aysan'ın söylediği şeylerin altını, bilhassa, fiyatlar konusunda ben de çizmek istiyorum. Çünkü çok önemli bir sorun Türkiye'de. Ve son senelerde büsbütün çığrından çıktı. Hakikaten bugün Türkiye'de kamunun kaynak kullanma oranı yatırımlar dahil olarak hesapladığınız zaman aşağı yukarı yarı yarıyadır. Fakat devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün daha gerçek bir endeksini hesaplarsanız ki, bunun gercek endeksi hangi fiyatların kontrollü olduğunun tesbiti ile bulunur, ekonomi dolaylı olarak % 100 devletin kontrolü altındadır. Yalnız kaynakları kullanması bakımından değil, fiyatları tayin etmesi bakımından da böyledir, ve kimsenin de Türkiye'de buna sesi çıkmamaktadır. Zaten serbest piyasa sistemi diye bir piyasa Türkiye'de bir umacıdır herkesin kafasında. Türkiye böyle bir sistemin, böyle bir komplike bir sistemin işleyişini anlamamıştır ve insanlar da kendi menfaatleri dolayısıyla karşı çıkması gereken kişilerin karşısına çıkmamaktadır. Çünkü ben şu veya bu şekilde baskı yaparak fiyatı yine istediğim gibi tayin ettiririm, kendi gemimi yürütürüm, görüşündedir herkes. Çok kısa bir görüş. Uzun vadede, ekonomik politikanın kontrolü herkesin elinden çıkıp tamamen devletin tekelinde olacaktır. Ve ekonomiyi idare etmek de mümkün olmayacaktır, böyle acaip bir sistemle. Piyasa ekonomisi deyip altında piyasa ekonomisinin en ufak şartının bile yerine gelmediği bir yerde sistem yürümeyecektir. Bir takım fiyatlar kontrol edilebilir, sosyal maksatlarla v.s. Ben-

ce önemli olan şudur: Ben bunun Türkiye'de değişeceğini de zannetmiyorum, kısa vadede. Yapılabilse yapılabilse belki şuna çalışmak lâzım: Bazı kritik temel fiyatın, yani ekonomiyi yönlendiren bazı kritik fiyatların akıllıca tespit edilmesi ve devamlı olarak gözden geçirilerek yeniden tespit edilmesi ki, ekonomi çarpılmasın.

AYSAN: Sayın Gönensay, ben kesinlikle söylüyorum Türkiye'de yapılamaz bu konu..

GÖNENSAY: Ben de sizinle mutabıkım, fakat hiç olmazsa şunlar yapılsa diyorum. Bazı fiyatlar önemli olmayabilir, fakat çok önemli olan 4—5 fiyat vardır. % 7 kalkınıyoruz, % 8 kalkınıyoruz, şu hesabı yapalım, bu hesabı yapalım, neden kalkmıyoruz? Bütün inputlar nedir? Bunlar hepsi korkunç bir çaba, büyük bir teşekkülün çok büyük zamanını alıyor. Bunun yerini o grubun içerisinde bu konudan anlıyanlar ve yetenekleri olanlar ekonominin, politikayı etkileyen bazı odak noktalarında uğraşsalar ve orada akıllı politikalar, çözümler, öneriler getirseler, Türk ekonomisi çok daha sıhhatli gelişir büyür ve kâğıt üzerindeki bir çok hesabın da lüzumsuzluğu anlaşılır. Şimdi isterseniz tekrar konumuza dönmek için bundan evvelki ayki toplantımızda da konuşulduğu gibi meseleyi şuradan alalım: Döviz kuru, faiz kuru, ticaretle sanayi arasındaki tarım ve ticaret hadlerini tespit eden fiyatlar ya da bazı temel malların fiyatları, enerji, ücretleri, bunlar nisbî önemli çok olan 5—6 tane 7—8 tane fiyat. Şimdi tekrar tedbirler konusuna dönersek, bir ay evvel söylediğim şeyleri size çok kısa olarak tekrarlamak istiyorum. Türkiye'nin geldiği duruma gelen bir ülkenin iki türlü tedbirle buna cevap verme olanağı vardır. Yani çok ciddi bir dış ödemeler dengesi dar boğazıyla karşılaşan bir ülke ya şiddetli bir enflasyon yapar, içerideki talebi, büyüme hızını düşürerek dış açığını dengeye getirir, veyahut ta ekonomisini yeniden yönlendirerek, kaynaklarını, döviz kullanandan ziyade döviz kazandıran faaliyetlere yönlendirecek bir teşvik mekanizması getirerek bir yandan da bir miktar deflasyon yaparak, yani ikisinin karışımıyla buna cevep verir. Hem bir parça dış talebi azaltır, hem de kaynakları ve talebi dış mallardan ülkenin ürünlerine aktarır. İkisinin karışımını yapar. Şimdi ben geçen sefer de söylemiştim, tekrar altını vurgulamak istiyorum Bizde bu son tedbir paketi sadece deflasyonittir. Yani sadece talebi durdurarak eğer etkili olursa sadece talebi durdurarak, büyüme hızını durdurarak, dış dengeyi sağlamaya matuf tedbirlerdir. Ekonomiyi yeniden yönlendirici, yani kaynakları döviz kazandırıcı faaliyetlere, ihracata teşvik edici, yeni bir yönlendirme sistemi, bir teşvik mekanizması getirilmemiştir. Bu yönlendirmenin her zaman bu dergide söylediğimiz gibi en net, en etkili aracı döviz kurunun ayarlanmasıdır. Bu Türkiye'de yapılmamıştır. Onun için tedbir paketi Türkiye'de sadece deflasyon tarafında ağır basmaktadır. Belki yalnız kâğıt üzerinde. Şimdi bu konuya temas etmek istiyorum. Hepimiz biliyoruz, Türkiye'de para ve kredi arzını etkileyen temel faktör, Merkez Bankasının kredileridir. Yani Merkez Bankasının temel para yahut rezerv parası niteliğinde dediğimiz temel para bazını değiştiren operasyonlarıdır, ki bu Merkez Bankası kredileridir. Yani bu sonunda oluştuğu zaman emisyon, tedavüle çıkarılan banknot ve Merkez Bankasındaki mevduat karşılıkları, yani rezerv parasının toplamından oluşur. Şimdi Türkiye'ye baktığımız zaman Türkiye'de bu temel para arzına sebep olan ve Türkiye'de para ve kredi mekanizmasına % 100 tesir eden temel faktörün % 80'i Merkez Bankasının kamu kesimine ve kamu iktisadi teşekküllerine açtığı kredilerden oluşur. Yani temel paranın % 80'i bu şekilde oluşur ve ondan sonra bu oluşan temel para da Türkiye'de toplam para arzını ve kredileri belirler. Aradaki faktör bir rezerv oranlarıdır, bir de halkın elinde para

tutma temayülü. Yani bankaya yatırması çok anlamsız, çok marjinal, fazla değişmeler göstermez Türkiye'de zaten. Onun için temel Merkez Bankasının politikasıdır. Şimdi bu tedbirler paketi içinde şu var: Hazinenin, kamu iktisadi teşebbüslerinin finansmanı ve bütçe finansmanı dolayısıyla Merkez Bankasına başvurmayacağı prensibi, prensip olarak getirilmiş ve onun arkasından da kamu iktisadi teşebbüsleri mallarına yapılan zamlar var. Bu, açığı ortadan bir ölçüde kaldıracak ve Sayın Güngör Uras'ın hesabına göre 1977 yılında 25 milyar liralık bir fon yaratacak. Yani Merkez Bankası temel para arzını 25 milyar lira azaltabilecek 1977 de..

HATİBOĞLU: Yahut da artıramıyacak .

GÖNENSAY: Artırmıyacak. Yani 25 milyar lira daha artacakken 1977 sonuna kadar artmayacak. Bu temel para arzı artışında % 25 lik bir artışın olmaması demektir, bu şekilde uygulanırsa. Bugün temel para arzı aşağı yukarı 100 milyar Türk lirası civarındadır. Yani tedavüldeki banknot artı mevduat karşılıkları, rezerv parası. Demek ki, bu olmasaydı, bu rezerv parası sene sonuna kadar asgari % 25 daha artacaktı. Bu tedbirler dolayısıyla % 25 artmayacak. % 25, % 30 dolaylarında artmaz ise Türkiye'de para arzı aşağı yukarı o kadar oranda artmayacak demektir bugün. Şimdiye kadar hep % 30 artarak geliyordu. Sırf bu sebepten dolayı bu sene bu uygulanırsa neticeye ulaşırsa para arzı artışında % 30'a varan şiddetli ani bir azalma olabilir. Ben o bakımdan bu tedbiri oldukça önemli görüyorum. Önemli, fakat ters. Çünkü bu şekilde uygulanır da bunu telâfi edecek şekilde Merkez Bankası şimdiye kadarki strüktürünü tamamen değiştirip de bankalar kesimine kredi vermezse bu tedbir 1977 sonuna kadar çok büyük bir şok etkisi yapacak bir deflasyonist etki yapabilir. Ve bunun yanında fiyat artışları beklentileri v.s. zaten devam ettiği için zamlar dolayısıyla herkes fiyatın artıp fiyat itişi de devam edecek ekonomide. Fakat o fiyat itişini finanse edebilecek temel talep kaynağı birden bire ortadan yok olacak, o zaman Türk ekonomisi şiddetli bir deflasyona, durgunluğa ve işsizliğe girebilir. Ben o bakımdan geçen sefer de bunun deflasyonist tarafı önemli basabilir diyordum. Rakamlar ortaya çıktıkça hakikaten önemli bir etki gözüküyor, eğer bu şekilde uygulanırsa. Ve gene bunun yanında vurgulamak istiyorum: Türk ekonomisi duraklıyacaktır, fakat talebi başka tarafa yönlendirecek, ihracata teşvik edecek herhangi bir tedbir getirilmemiş olduğu için...

ERSOY: Getireceğiz diyorlar, yeni krediler vereceğiz diyorlar..

GÖNENSAY: Ama şu ana kadar yok. Yani ihracat için getirilmiş ciddi bir ted bir yok şu ana kadar. Gördüğüm kadar. Ödemeler dengesiyle ilgili olarak getirilen bence en önnemle üzerinde durulacak husus, belki iki yıldan fazla vadeli DÇM'lerin ithalat gereğinde kullanılması ki, bence bu serbest kurda bir ithalat için döviz kuru oluşmasına sebep olacaktır. Ve orda fiyatı çok yükselecektir, döviz. Onun da deflasyonist etkisi var; İthalat kurunu pahalılaştıracak, orada bir takım yatırımların yavaşlamasına sebep olacak, fakat öbür taraftan gene ihracatı teşvik edecek yatırımların oluşmasına da mani olacak. Yani tamamen yeniden yönlendirme yok. Sadece uygulanırsa eğer, ve başarılı olursa şiddetli bir deflasyon etkisi var. Yani Türk Ekonomisi duraklıyacak, fakat kendi kendine yeterli bir şekilde ilerde büyümesini sağlayacak herhangi bir tedbir de yok. Ben o bakımdan bu tedbirleri çok çarpık ve tehlikeli görüyorum. Kaldı ki, zannediyorum böyle bir şiddetli deflasyon belirtileri ortaya çıktığı zaman, buna müsaade edilmeyecektir. Başka kanallardan Merkez Bankası çalışmaya başlıyacaktır. Yani enflasyon sorunu da çözülmeyecektir sonunda. Yine geldiğimiz noktaya muhtemelen geleceğiz.

ERSOY: Bunun yerine nasıl bir tedbir olmalıydı Sayın Gönensay? Yani biz genel olarak bu tedbiri deflasyonist demiyelim ama anti—enflasyonist, hiç olmaz sa enflasyonu azaltıcı bir tedbir olarak görüyoruz. Enflasyon şuraya kadar varacak iken onu daha kontrol altında tutma tedbiri diye görüyoruz.

GÖNENSAY: Ben bunu şu şekilde görüyorum:

ERSOY: Ve bütünüyle biz bu tedbiri, zannediyorum ki hepimiz, müsbet karşıladık. Yani bu miktar paranın çekilmesini müsbet karşıladık. Bundan kötü neticeler doğacağına nasıl inanalım?.

GÖNENSAY: Şu şekilde izah etmeye çalışayım: Bence yalnız bunu yaparsa, ve bu kadar şiddetli yaparsa kâğıt üzerinde gözüktüğü kadar şiddetli olursa.. Çünkü % 20 enflasyon içerisinde senelerden beri gitmiş bir memlekette enflasyonu çok süratle durduramazsınız. Yavaş yavaş durdurmak lazım bir de bunu durdururken fiyat artışı beklentilerini de ortadan kaldırmak lâzım. Şimdi, tersine fiyat artışı beklentileri ortadan kaldırılmamıştır. Türk ekonomisinde. Ücretler dondurulacak gibi bir lâf edilmemiştir. Tam aksi edilmiştir. Bir ücret politikasından bahsedilmemiştir. Zamlar yapılmıştır. Binaenaleyh fiyat beklentileri dolayısıyla, benim fiyat itişi dediğim, yani enflasyon gene devam edecektir. Fakat bu enflasyonun kaynağı o kadar ani ortadan kaldırılmaktadır ki, bu KİT açıklarının birden bire yok olmasıyla kaynak o kadar ani şekilde ortadan kaldırılmaktadır ki, tam bir stagflasyona girecektir ekonomi. Yani fiyat artışı devam edecektir. fakat cirolar, satışlar düşecektir ve işsizlik olacaktır. Yani tam Stagflasyon getirici bir tedbirdir, bu şekilde uygulandığı zaman. Benim kanaatımca bir kere fiyat beklentilerini ortadan kaldıracak tedbirler lâzımdır, bazı hedefler verilmeliydi. Ondan sonra da anti—enflasyonist tedbir, yani kredilerin azaltılması, yavaşça olmalıydı veyahut kamu kesiminin işletme açıkları kaldırılırken Merkez Bankasının hiç olmazsa ekonomiyi böyle bir duraklamaya sokmayacak derecede bazı parasal hedefleri belki % 15, % 20 olsa bile gerçekleştirecek bazı politikalarla desteklenmesi lâzımdı. Yeniden yönlendirme bakımından döviz kurunda önemli bir değişiklik gerekirdi. Ancak o zaman belki bu paket bir iki senelik bir yavaşlamadan sonra Türk Ekonomisinde iki sene sonunda tekrar yeniden yönlenmiş olarak ihracatın süratle artmasına dayalı olarak belki gene eski büyüme temposuna varabilirdi.

ERSOY: Gene bu noktada Sayın Gönensay müsaade ederseniz, Sayın Uras'da değindi, Başbakanın beyanatı vardı. 225 milyarlık bütçe 310 milyara dayanıyor. diye, yani 85 milyarlık bir bütçe üstü harcama içerisinde bulunuyoruz. Bütçe yılının henüz ortasındayız. Bu rakam geçtiğimiz Mart'tan geleceğimiz Mart'a kadar uzanan 12 aylık devrenin projeksiyonudur. Bunun da tam ortasındayız. Böyle düşündüğümüzde şu hükme varabiliriz. Eğer bu tedbir alınmasaydı 85 milyar liralık bütçe dışı finansmana ihtiyaç olacak idi. Şu ana kadar bunun ekonomiye intikal eden kısmı emisyonu 70 milyara getirdi. Bundan sonra intikal edecek kısmı var. Daha da büyük kısım bundan sonra intikal edecek. O da bunu yani emisyonu meselâ 80—90'a veya daha yüksek bir noktaya çıkaracak idi. İşte bu tedbir emisyonun bu derece yükselmesini, bütçenin gider rakamlarının o noktaya varmasını ve dolayısıyla da enflasyonun beklenenin çok üstünde tezahür etmesini kısmen önleyen bir tedbir vasfında değil mi? Bunu, bu şümulünün çok daha üstünde değerlendirerek bütün barajları geçip bir de deflasyona kadar götürecek diye o derece bedbin düşünmeye yer var mı?.

URAS: Sayın Ersoy, sizin sorunuza birşey daha ekliyelim de Sayın hocalarımız öyle cevap versinler. Yani sizin o dediğiniz gibi olması için zannedersem bence bazı tayınlamalar olması lâzım. Meselâ para arzı konusunda İngiltere'nin

IMF'la yaptığı anlaşmalarda öyle bir takım sıralamalar vardır. Para arzı şu miktarı geçmeyecek, Merkez Bankası kredileri şu kadarı geçmeyecek, KİT açıkları şu kadarda tutulacak diye.. Bunlar yapılmadığına göre bu sizin dedikleriniz olur mu? Bunu öyle ortaya koyalım..

ERSOY: Yani siz katılıyor musunuz soruya?

URAS: Siz, yuvarlak söylüyorsunuz, yani siz acaba böyle olur muydu, diyorsunuz. Ben daha ileri gidiyorum. Ben diyorum ki, bunlar için sınırlar konmadıktan sonra sizin dediğiniz de olmaz zaten. Sayın Gönensay'ın dediği gibi Merkez Bankası kredileri şu kadar lirada tutulacaktır, şu şöyle olacaktır, diye.

ERSOY: Deflasyon olur mu olmaz mı noktasında?

GÖNENSAY: Şimdi efendim bir dakika. Ben kâğıt üzerinde dedim yani bu tedbirler alınır ve arkasından da Merkez aBnkasının bütçe ve kamu iktisadi teşebbüsleri için Merkez Bankasına başvurulmayacağı tedbiri uygulanırsa bu çok şiddetli ve ani bir etki yapar. Ama belki bu şekilde uygulanmayacaktır büyük ihtimalle. Kâğıt üzerinde olduğunun altını çizmek isterim.

ERSOY: Bu mecburen uygulanmayacaktır. Çünkü 85 milyar var önümüzde, angaje olmuşsunuz. Bunun 25'ini buradan sağlasanız bile yine 60'ı için kıvranacaksınız, basacaksınız parayı...

GÖNENSAY: Tamam, hiçbir hedef te getirilmediğine göre, Sayın Uras'ın dediği gibi yine en ufak bir kontrol olmayacaktır. Ve daha sonra söylediğim noktaya, yani bir iyi niyet gösterisinden sonra tekrar aynı politikaya ve aynı enflasyona dönmek...

ERSOY: O halde deflasyon korkusu da yok. Bunlar olmayacaksa, deflasyon da olmayacaktır.

GÖNENSAY: Ben senaryoyu görmeye çalışıyorum. Yani deflasyonist etkinin belirmesiyle beraber enflasyonun tekrar hızlanması..

AYSAN: İktisatçılarla hep tartışıyoruz, pek anlaşamıyoruz. İşte şimdi öyle birşey hissediyorum ben. Maliye Bakanlığı, filanca iktisadi devlet teşekkülüne şu kadar para ver dediği zaman hayır diyecek bir Merkez Bankası var sayıyoruz. Tahlil çok güzel, tamam. Ama Türkiye'de hep kâğıt üzerinde kaldı o tahliller. Yani şimdi deflasyon tarafını yapabilse, ben razıyım. Çünkü en büyük düşmanı enflasyon olarak görüyorum ve her zaman söylüyorum bunu. Enflasyonu kontrol altına almadan yapılacak devalüasyon da işe yaramaz diyorum. Eskiyi düzeltmek için bir şey yapmak lazım. Ama devalüasyonu yaptınız, ondan sonra bu kontrol altına alınmadı, yine olmaz. Onun için bütün söylediklerimizin deflasyonist etki yapması için şöyle 3—4 aylık bir perspektif içine alırsak, önümüzdeki 3—4 ayda, ne olacak söyliyeyim ;eskiden olmuşlara paralel çizerek ne olacak söyliyeyim: Şimdi bu kadar para çekilecek. Bir de 7—8 milyar % 5 munzam karşılık artırmalarından gelecek. Ama bu Sayın Uras'ın söylediği gibi otomatikman finansmana tahsis edilecek. İktisadi Devlet Teşekküllerinden birçoklarının sermaye alacağı var daha.. Vergi borcu var daha. Şimdi bunlar birçok takas muameleleriyle ele geçecek nakti azaltacak, İktisadi Declet Teşekkülleri için. Çünkü bizim Merkez Bankası bir kaç senedir Hükümetin dediği hiç bir şeye hayır demiyor. Neden öyle oldu bilmiyorum. Eskiden, Merkez Bankası Başkanları Hükümetle tartışırdı, olmaz derdi, istifa ederdi. Ne gelirse evet. Özel şirket gidiyor transfer ver diyor, al transferi diyor. Döviz olmadığı halde muhabirine transfer talimatı veriyor. Veriyor transferi, ondan sonra özel şirket, bu transferi alan adam müşkül durumda kalıyor dışarıda. İtibarı da zedeleniyor düşüyor, hem kendisinin ve hem Merkez Bankasının. Böyle olmaz ki, Şimdi tedbir paketini getiriyor, Merkez Bankası diyecek ki, faizi, dövizi ayarlamadan kabul etmiyorum. Böyle birşeyler olacak tartış-

malar olacak Böyle tartışma olmuyor Bizim Merkez Bankamız Hükümetle içiçe girdi. Keşke kaldırsalar, Maliye doğrudan doğruya yönetse, daha açık olur iş...

ERSOY: Ne farkı kaldı değil mi?

AYSAN: Yani var; bazı ülkelerde öyle. Merkez Bankası yok. Maliye doğrudan doğruya idare ediyor işi. Para da basarsa Maliye, sorumlusu meydanda. Bizim Merkez Bankamızda böyle birşey yok. Olmaz böyle şey. Hayır diyecek. Şunu yapamazsın, bunu yapabilirsin. Şimdi bu 7—8 milyar lirayı nasıl çekecekler, bankalardan göreceğiz. 3—4 ay içinde nereye gidecek o para, nasıl, nereden alınacak, plasmanı likide etmeden nasıl ödeyecekler onu. Bunun hepsini takdir edecek, tetkik edecek ondan sonra Hükümete de uygulanabilir kararlar teklif edecek. Bizim Merkez Bankamızdan böyle şeyler gelmez. Onun için varsayamayız. 3—4 ay beki para çekilecek, ondan sonra yeniden gidecek. Zaten Tümosan, ve benzeri şirketler bekliyor. 20 milyar lirası oraya gidecek, elinde 5 milyar lira kalacak.

GÖNENSAY: Müsaade ederseniz diğer konulara bakalım. Bu senaryonun sizin daha ileri götürdüğünüz, devam ettiğiniz şekliyle mutabıkım, konunun deşilmesine memnun oldum. Şimdi bir de şu meselenin üstünde durmak istiyorum. Devalüasyon öneriyoruz, kur değişikliği öneriyoruz, içeride bir miktar anti—enflasyonist tedbir öneriyoruz, ben bunun tedrici olması taraftarıyım, büyük şok yaratmaması için. Bu gibi görüşlere Türkiye'de şöyle bir kritik yöneltiliyor: Siz sadece Türkiye'yi içeriden görüyorsunuz, Türkiye piyasasında sanki biz bunları yaparsak Türkiye'nin meselelerini halledermişiz gibi görüyoruz. Halbuki bütün bu meseleler büyük ölçüde dünya şartlarına, Türkiye'nin etrafında oluşan şartlara bağlıdır. Onları hiç gözetmiyorsunuz gibi bir kritik. Yani Türkiye kendi başına bu klasik tedbirlerle bu işi çözemez, sorunu. Türkiye'nin dışındadır diye bir iddia var. Onun üzerinde de durmak istiyorum. Çünkü Türkiye'nin dışındaki duruma da baktığımız zaman benim kanaatime göre, içeri bakarak önerdiğimiz bu tedbirlerin aynısını tekrar uygulamak gereğini görüyoruz. Onun için çok kısaca dışarıya da değineyim isterseniz. Aslında dünya ekonomisindeki durakıama OPEC'ten sonra başladı. OPEC'in petrol fiyatlarını arttırması birdenbire ticaret hadlerinin Batı'nın büyük endüstri ülkelerine karşı dönmesi üzerine, Batı'nın büyük ülkeleri önemli ölçüde deflasyon uyguladılar. Çünkü en büyük kaynağı OPEC'e ödeyen onlardır. Bu arada kalkınan memleketlere büyük ölçüde yardım yaptılar. Çünkü bu OPEC paraları tekrar bu büyük ülkelerin, özellikle Amerika ve İngiliz bankalarından geçti. Bu fonları tekrar risaykıl ettiler, kalkınan, petrol üretmeyen kalkınan Üçüncü Dünya ülkelerine, bir ölçüde onların problemlerini halletmek için. Biz bu arada çok değişik bir grubun içerisinde kaldık. Yani fakir, gelişen memleket değil, artık sanayileşmenin eşiğine gelmiş, OECD'nin içinde sanayileşen ufak diğer ülkeler grubu içerisinde kaldık. Yani o 7 tane büyük, bir tarafta da 16 tane ufak var. Biz de onların içindeyiz. İsviçre, Norveç, Portekiz, İspanya, Yunanistan v.s. biz de onların arasındayız. Şimdi bu ilkelerin içersinde başka bir şey oldu. Bu ülkeler büyük OECD içerisindeki büyük sanayi ülkeleri OPEC krizi dolayısıyla ortalama % 3 büyüme hızına düşerken, bu 7 ülke dışında kalanların ortalaması aşağı yukarı % 8, % 9 civarında seyretti 1973—76 da. Ki biz de bunlara dahiliz. Yani sizin alıcınız olan büyük ülkeler deflasyon yaparken, deflasyon yaparken değil, nisbî bir yavaşlama içerisine girerken, siz aynı hızla büyüdüğünüz zaman tabiî dış dengeniz bozulur, çünkü sizin onların mallarınıza karşı talebiniz daha süratle büyüdü, onların sizin mallarınıza karşı olan talebi daha yavaş büyüdü. Burada fiyat unsurları bir tarafa, döviz kuru gibi şeylerde bir tarafa, zaten bir dış açıkla karşılaşma durumu vardı ve ülkeler de bu dış açıklarla karşılaştılar. Türkiye de bunların içinde. Yalnız iki şeyi gözetmek lâzım. Tür-

kiye bu 16'nın içerisinde de kendi başına. Çünkü gayrısafi milli hasılasıyla ihracatını oranladığımız zaman ortalaması % 4. Yani hepsinden daha fazla ihracata kapalı. Enflasyon hızı bütün bu 16 ülkenin hepsinin daha üstünde seyrediyor, bunlara ilâve olarak kendi yarattığı ciddi problemleri de var, kendi politikaları dolayısıyla. Şimdi biz de bu ülkelerle beraber kritik bir döneme geldik. Bizim problemlerimizin boyutları biraz daha büyük. Çünkü bizim yapımız itibariyle ihracata çok daha az dönüğüz. İçerdeki enflasyon hızımız, onların bir çoğundan çok daha fazla. Şu neticeye varmak istiyorum: Bu ülkeler de şimdi büyüme hızlarını yavaş yavaş azaltmaya başladılar. Yani anladılar ki, çıkar yol olarak bunların da büyüme hızlarını, azaltmaları bütün dünyanın büyüme hızının yavaşlaması esnasında, bir miktar deflasyonist politikalar uygulamaları lâzım ve en önemlisi...

URAS: Bunlardan örnek var mı.

GÖNENSAY: Var, bakarsanız hepsinde istikrar tedbirleri var ve önümüzdeki yıllarda daha az bir büyüme hızı öngörmeye başlıyorlar. En önemlisi bunlar, şu kompetitiv dediğimiz birbirleriyle rekabet halinde devalüasyonlara başladılar. Son çare olarak ödemeler dengesini dengeye getirmek için, İsveç, Norveç, İskandinav ülkeleri uyguladı, İspanya devalüasyon yaptı, Portekiz dalgalanmaya bıraktı. Bizim problemimizi güçlendiren bu kur ayarlamaları, bu devalüasyon pazarlamaları. Özellikle İspanya ve Portekiz'i düşündüğünüz zaman, yani yapı itibariyle aynı camia içersinde, bir devalüasyonu, bizim zaten gerekli olan devalüasyonumuzu artık sırf kendimizi savunmak için bile olsa yapmak mecburiyetinde olduğumuzu gösteriyor. Dış çerçeveye de baktığımız zaman şunu söylemek istiyorum: Türkiyenin problemleri bu 16 ülkenin problemleri ile aynı pota içersinde oluşuyor. Ama bizim problemlerimizin boyutu çok daha ciddi, ilâve bir takım yanlış uygulamalarımız sebebiyle. Bu arada da o ülkelerin de uyguladığı politikalar, bizim içe bakarak önerdiğimiz politikaların aynı olduğunu görüyoruz. O bakımdan dış camia içersinden de görünüşü, Türkiye'nin bizim önerilerimiz istikametinde bazı politikalar getirmektedir. Sayın Uras'ın, başında söylediği bir konuya da değinmek istiyorum. Dedi ki, belki Türkiye'yi kurtarma bakımından kredi imkânları dışarda bir politik kararla oluşabilir. Zannediyorum, bunda büyük gerçek payı var. Yani bir politik karar sonunda Türkiye'nin çok daha, fazla sarsılmaması için bir takım tedbir imkânları harekete geçirilebilir. Fakat ben uluslararası kredi piyasasına baktığım zaman Türkiye'yi % 8 civarında büyümeğe devam ettirecek kredi olanağı görmüyorum. Yani politik karar verilmiş bile olsa, politik hava müsaade etmiş bile olsa bütün dünya konjonktürüne baktığımız zaman bir istisna olarak Türkiye'nin bu hızlı büyümesini finanse edecek borçlanmayı bulabileceğinden benim şüphem var. Onun için şu önümüzdeki 1—2 sene içersinde bir yavaşlama ile beraber çok önemli bazı yeniden yönlendirme tedbirleri getirmemiz lâzım ki, bu yavaşlamanın sonunda çok daha az dış finansmana ihtiyaç duyarak kendi olanaklarımızla, kendi ithal imkânlarımızı karşılayacak şekilde yeniden yönlendirilirse, iki sene sonra bu tempoya daha bağımsız olarak, kendimize dayanarak, kendi kendimize yeterli olarak ulaşalım. O bakımdan zannediyorum, bunun altını vurgulamak lâzım.

AYSAN: Orada anlaşamıyoruz. Ben bulunabilir diyorum. Eğer tedbir paketini hepsini birden alırsak; devalüasyon, ondan sonra vergi tedbiri, ondan sonra kredi tedbirleri, sonra fiyat artışları gibi tedbir paketi, yani bizim anladığımız anlamda bir tedbir paketi ile Avrupa'ya gidilirse, çok önemli miktarlarda kredi bulunabilir. Çünkü Euromoney özetlemiş, 16 küçük + OPEC'e dahil olmayan geri

kalmış ülkelerin hepsinde kârlılar bu finansman kuruluşları. Yani Türkiye'ye verdikleri parada da kârlılar, ama parayı kurtardıkları takdirde..

GÖNENSAY: Ama ana parayı kurtarmak şüpheye girdiği zaman bu işler tersine dönüyor.

AYSAN: Bakınız, Türkiye dış kredi piyasalarına yaklaşmayı da öğrenemedi. Boru hattı için 150 milyon Dolar için gittiler ve hiçbir güçlük olmadan bir yıl önce bu parayı sağladılar. Bizim böyle 15—20 tane kuruluşumuz var. Hepsi gidebilir. Hepsi 50—100 milyon tahvil ihraç etseler oradan finansman sağlasalar, bu sağlanır. Sağlanmamasının bir tek nedeni var: Güvenli bir iktisat politikası Türkiyede 7—8 yıldır yok. Onun için. Güvenilir ve döviz sağlayıcı bir şey bizde 1970'den 1973'e kadar oldu ve o zaman çok büyük imkânlar elde edildi. Biz konuşuyorduk, DÇM'den bir yılda 500 milyon Dolar belki gelir belki gelmez diye. O senenin sonuna kadar 1 milyar Dolar geldi. Onun için orada bir imkân var, fakat Türkiye yaklaşmasını bilmiyor. Ben geçen toplantıda söyledim. Sanayi Kalkınma Bankasına benzer bir uluslararası finansman kuruluşu yalnız Avrupa piyasasından değil, bütün dünya piyasalarından arayıp fon bulacak ve Türkiye'ye getirecek belirli şartlarla. Böyle yapıldığı takdirde orada 1 - 1,5 milyar dolarlık bir imkân vardır. Belki elde edilebilir. Ben geçen yıl bakmıştım. Devamlı kullanılacak fonları var onların. Paralarını atıl tutmuyorlar. Avrupa'daki bu piyasalar devamlı olarak müşteri arayan piyasalardır. Bizdeki kredi talebi orada yok. O kadar yüksek değil. Faiz fiyatınız da iyi, Avrupa Piyasasından. Özellikle bu DÇM'ler..

GÖNENSAY : Özellikle DÇM'lerde bir de o problem var. Belki olabilir ki, finansman imkânlarınız orada gelişir. Yani o kadar caziptir ki, dışardaki mali kurumlara DÇM olarak getirmek, o kadar caziptir ki, anapara konusundaki risk ortadan kalkarsa, belki bu kanal tekrar işlemeğe başlar. Fakat bu tabii her zaman sıcak para dediğimiz nitelikte bir para. Yani sakıncası var. Uzun vadeli hedeflerimizi buna bina etmek...

AYSAN : Orta ve uzun vadede yani ben onun da sağlanabileceği kanaatindeyim. Belki kur garantisiz dahi sağlanabilir...

GÖNENSAY : DÇM varken gelmez.

ERSOY : Zannediyorum ki, gene de bugün bütün gayretimize rağmen konuyu tam bağlayabilmiş değiliz. Herhalde bu konuyu gelecek toplantılarda görüşmeğe devam edeceğiz.

AYSAN : Hayır, Türkiye'nin ekonomik konjonktürünü izliyoruz. Bu iş bitmez.

ERSOY : Şu son tedbirleri değerlendirme konusunda çalışmalara gene de herhalde devam edeceğiz.

AYSAN : Tabii devam edeceğiz.

GÖNENSAY : Biz devam ederken, inşallah ümit edelim ki, tedbirler de düzelecek...

ERSOY : Daha iyileri çıksın inşallah. Teşekkür ederim efendim...

BANKALAR VE IMF TÜRKİYE'Yİ BİR ÖRNEK OLARAK KULLANACAKLAR MI?

Çeviren: Dr. Halûk ÜNAL

IMF ile işbirliği bankacılık alanının son on yıldaki en büyük olayı olarak karşılanmıştı. Arthur Burns'e göre bu işbirliği olmazsa uluslararası finans dünyasının kargaşalık içine girmesi kaçınılmazdır. Ancak, bankacılar, IMF ile bankalar arasındaki şifahi anlaşmanın henüz bir sınavdan geçmediğini itiraf etmektedirler. Bankalar ödemeler dengesini finanse etmek amacıyla borçlanan ülkeler sert bir tavır takınacaklar mı? Türkiye işte bu ilk sınavı sağlayabilecektir. Ortam bir sürü engellerle doludur. Bu yazının bir kısmını teşkil eden ve özel olarak yapılan görüşmede David Rockefeller şöyle demektedir: «Herhangi bir bağımsız hükümete koşullar kabul ettirmeğe çalışan bir ticari bankanın başı kısa zamanda derde girecektir». Türkiye durumunda da, IMF ülkenin mali durumu ile ilgili sert önlemlerin alınmasını kabul ettirmedikçe veya Türk'ler IMF'den önce davranıp bu önlemleri kendileri almadıkça, ilgili bankaların çoğu görünüşe göre politik kaynaklı sorunları bulunan bir ülkeye borç vermemekte direneceklerdir. Ayrıca da Bankalar Türkiye'ye şart koşmaya tevessül etmeyeceklerdir.

Bankalar neden bu durumu IMF ile aralarındaki şifahi anlaşmanın ilk ve gerçek sınavı olarak görmektedirler?. Çünkü bu anlaşma, tüketimin yüzde bir kaç puan düşürülmesinin bir az gelişmiş ülkeye nazaran daha kolay olacağı İngiltere ve İtalya gibi nisbeten zengin ülkelerden çok, az gelişmiş ülkelerle ilgili gözükmektedir. Zaire durumunda, bankacıların belirttiğine göre, IMF bir kenarda dururken bankalar görüşmeleri kendileri yürütmüşlerdir. Jamaika durumunda ise, başbakan Michael Manley hükümeti alınacak kredi için IMF'nın öne süreceği koşulları kabul etmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Peru'da IMF ile yapılan görüşmeler kesilmiş, Merkez Bankası başkanı Carlos Santistevan istifa etmiş ve yapılan çalışmalar bir kenara bırakılmıştı.

Türkiye ve uluslararası bankalar için gerçekten büyük sesler sonbaharın sonlarında, hatta belki bu ayın sonunda, IMF ile yapılacak toplantıdan gelecektir. Londra'daki bir Türk bankacısı şöyle demiştir: «Durumla ilgileri bulunan tüm Amerikan bankalarının IMF ile aynı doğrultuda çalışacaklarına inanıyorum». Buna karşılık, bankalar bu denli akıcı ve rekabetin yoğun olduğu bir piyasada IMF ile uyumluluğun korunabileceğinden pek emin değillerdir. Korkulan en önemli sorun ilk iki veya üç kredinin gerçekleşmesiy-

le IMF'nin denetim altında bulundurma gözdağının herhangi bir değerinin kalmamasıdır. Şimdilik durdurulduğu bildirilen kredilerin yanında, Citicorp ve Interunion Bank ile bir özel kesim kuruluşu olan Koç Holding arasında 20 milyon $'lık bir kredi için görüşmeler yürütülmektedir. Kredi bir kaç aydır sürüncemededir. Ancak Citicorp, IMF ile bir anlaşmaya ulaşılıncaya ka dar bu kredinin durdurulduğunu kabul etmektedir.

Çeşitli bankalar bu krediye katılmayı kabul etmediklerini *Euromoney'e* açıklamışlar ve Citicorp'un büyük rakiplerinden biri, tahmin edileceği gibi şu, yorumu yapmıştır: «Piyasaya bir Türk borçlanmasını sunmak için zaman hiç de uygun değildir.» Türkiye, Wells Fargo'nun Petrol Ofisi'ne 150 milyon $'lık kabul kredisi getirdiği Mart ayından bu yana büyük ölçüde borçlanma yapmamıştır. Bugün, çoğu bankacılar hangi fiyat üzerinden olursa olsun Türkiye'ye açılacak bir krediye katılmayı kabul etmeyeceklerini bildirmektedirler. Bir bankacının ısrarla söylediğine göre «Bu bir prensip sorunudur». «Bu, IMF'le işbirliği ya yürür, ya da yürümez.»

Türkiye'nin içinde bulunduğu politik buhran ekonomik sorunların da doruğa ulaşmasına neden olmuştur. Hükümet içindeki sert çekişmeler sonucu erkene alınan ve Haziranda yapılan seçimler, nihayet 1 Ağustosta, aynı zayıf koalisyonla Süleyman Demirel'i başbakanlığa getirmiştir. Bu kez durumun değiştiğini gösteren pek az belirti vardır: Anarşi yine çoğalmıştır. Ancak Demirel'in hükümeti kurması halinde genel greve gidileceği tehdidi, gerçekleşmemiştir.

Bankacıları en çok endişeye yönelten konu Demirel koalisyonunun Türkiye'nin kısa vadeli borçlarının baskısından çok, Yunanistan sorunu ile (ve gecen ay Makarios'un ölümü nedeniyle Kıbrıs ile) ilgilenmesi olanağıdır. Hükümetin öncelikle yapacağı işlerinin sıralandığı 23 Temmuz'daki protokolünde ekonomik sorunlara az yer verilmesi, bankacıların çoğunu hayrete düşürmüştür. Ancak Türkiye, dış yardım olmaksızın, Yunanistan ile bir savaşı göze alamaz ve dışardan askeri yardım alma umudu da yoktur.

Türkler A.B.D.'nin Kıbrıs görüşmelerini etkilemeye çalışmasına karşı çıkmaktadırlar. Carter silah ambargosu ile ilgili görüşmeleri ayrı bir konu olarak ele almaya muvafakat etmiştir. Buna rağmen, bir Türk bankacısının ileri sürdüğü gibi: «Eğer silah ambargosu sorunu çözümlenirse Kıbrıs konusunun da bir sonuca bağlanması kolaylaşacak, aksi halde tersi olacaktır.» Silah konusu ile ilgili bazı görüşmelerin sürdürüldüğü ileri sürülmektedir. Bir zamanlar Türkiye'ye, örneğin, A.B.D. tanklarına sahip olabilme olanağı veren A.B.D. askeri yardımının geçici olarak durdurulması son derece kıymetli döviz kaynaklarının dışa akmasına neden olmuştur, ve savunma konusu Türkiye'nin en önde gelen sorunu olmayı sürdürdükçe de bu durumun devam etmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir. Hükümet tarafından 23 Temmuz'da açıklanan protokol savunma konusunun hâlâ önemini koruduğu-

nu göstermiştir. Merkez Bankası'nın akreditif karşılığı ödemeleri geciktirmeye başlamasına rağmen savunma harcamaları bu gecikmelerin dışında kalmıştır.

Bankalar bu gecikmelerden farklı ölçülerde etkilenmektedirler: büyük bankalara küçüklere kıyasla daha süratli ödemelerde bulunulmaktadır. Bir bankacı, dalgalı faiz oranlı bir Avrupa—Parası borcun geri ödenmesindeki bazı gecikmeleri, kasdi olmaktan ziyade ,tatbikattaki değişikliklerin neden olduğu idari hatalara atfetmeyi tercih etmiştir.

Türkiye'nin dış borç durumu ile ilgili endişelerini belirten Bankaların, bir çok güçlüğün Türk ekonomisindeki herhangi bir temel zayıflıktan çok hukuki ve idari faktörlerden ileri geldiğini vurgulayarak görüşlerini tasrih etmeleri ilginçtir.

Merkez Bankası akreditif transfer ödemelerini geciktirmeye başlamıştır

Her ne kadar «Sağlam» sıfatı bankacıların Türk ekonomisini tanımlayabilecekleri bir sözcük değilse de, çoğu kişi ekonominin zannedildiği gibi bir finansal karışıklık içinde bulunmadığı görüşünde birleşmiştir. Türkiye'nin dış borçlarının büyük bir kısmı, kabaca toplam 7 milyar $, hükümetlerden alınan ucuz faizli borç biçimindedir ve hiç bir soruna neden olmamaktadır. Geri kalanın büyük bir çoğunluğunu da dövize çevrilebilir mevduat biçimindeki ve toplamı 2 milyar dolar kadar olan borçlar oluşturmaktadır. Bu tipteki borçlar, ki, bunların % 60'ının bu yıl yenilenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin döviz yetersizliği ve büyüyen dış ticaret açığı ile ilgili dertlerini ağırlaştırmaktadır. Europiyasalardan sağlanan orta süreli kredilerin miktarı çok azdır. Geçen yıl yalnız bir tane, beş yıllık 150 milyon $ tutarında, sağlanabilmiştir. 1973 yılından bu yana alınan toplam Eurokredi miktarı, 23.8 milyon $ tutarında Kuveyt Dinarı ile çıkarılan bir Eurotahvil dahil ve IFC'den alınan 60 milyon $ lık kredi hariç, sadece 450 milyon $ dır.

Dövize çevrilebilir mevduatla ilgili endişeler had safhaya yaklaşırken, geçen sonbaharda Türk Hükümeti bu mevduatların üçte birinin uluslararası bankalar ile Türk bankaları arasındaki karşılıklı işlerden oluştuğunu ve devamlılık gösterdiğini tahmin etmişti. Diğer üçte biri, yabancı şirketlerce bağımlı şirketlerine ve Türkiye'deki kollarına sağlanan işletme sermayesi biçimindeki krediler oluşturmaktaydı. Geri kalan üçte biri tek taraflı muameleleri, dışarıda çalışan Türk işçilerinin sağladığı fonları (sadece Almanya'da çalışan Türk işçilerinden 6 milyon DM kadar) ve ticarî finansmana matuf mevduatı içermekte idi. Bu sonuncusu son dört beş yılda bazılarınca aşırı denebilecek bir büyüklüğe ulaşmış ve ticaretle olan ilişkileri her zaman korunamamıştır.

Özel kuruluşların yeterince borç almalarına engel olan yasaların değiştirilmesi konusunda bir zamandan beri baskılar yapılmaktadır. Ancak poli-

tik dengesizlik bir takım yasa değişikliklerinin yapılmasını son derece zorlaştırmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayını gerektirmeyen en kolay değişiklik, ticaret bankalarına, borçlanma gereksinmesi duyanları finanse etmek için, yabancılardan döviz mevduatları kabul etme izninin verilmesi olmuştur. İşte dövize çevrilebilir mevduatların doğması bu biçimde olmuştur. İlk önceleri bunların münhasıran bir ticari finansman şekli olacakları düşünülmüş iken sonraları Merkez Bankası için, ticaretle bağıntıları genellikle gözetilmeksizin, bir döviz sağlama metoduna dönüşmüştür. Borç alma durumunda olan Türkler arasında döviz talepleri o denli büyüktür ki, bunlar doğrudan uluslararası bankalara giderek Türk bankalarına mevduat yatırmalarını istemeye başlamışlardı. Türkiye'de Merkez Bankası'nın Libor'a ilaveten en çok % 1 3/4 fark, ya da en fazla % 9 1/2 lık faiz ödemesine izin vermesi, borç alacak olan Türk'lerin, verilecek borcun çekiciliğini arttırmak amacıyla, faizlere ek olarak yüksek komisyonlara katlanmalarını ve yabancı ihracatçılara şişirilmiş fiyatlar ödemeyi kabul etme gibi diğer yollara başvurmalarını gerekli kılmıştır. Ancak bu yine de ülke içinde yapılacak borçlanmalardan daha ucuza gelmiştir çünkü iç faiz hadleri halen % 16 ile % 20 arasında bulunmaktadır.

Türkiye'nin dış borç yapısını yeniden düzenleme amacıyla yapılan yeni girişimlerle 1 Nisan'da faiz haddinin sınırları ile ilgili kurallar değiştirilmiş ve değişken bir esas getirilmiştir. Bu esas kısa vadeli borçların faizini düşürüp uzun vadelilerinkini arttırmıştır. Bugünkü durumda % 1 3/4 lük üste 18 aylık borçlanmalara uygulanmaya başlanmış ve % 2 1/2 de beş yıllık borçlanmalar için verilen en fazla üste olarak kabul edilmiştir. Bu durum büyük bir olasılıkla uzun süreli borçlanmayı özendirebilecekti, ancak araya politik bunalım girmiştir.

Bazı kişiler, Merkez Bankası'nın herhangi bir borç alana kur garantisi verme işlemini durdurmasını israrla istemiştir. Bu işlem borç alanlara en ucuz faiz haddine sahip herhangi bir yabancı para üzerinden borç almalarına olanak tanıyor ve Merkez Bankası'nın kambiyo zararlarını üstlenmesi zorunda kalmasına neden oluyordu. Üstlere (spreads) uygulanan tavan nedeniyle de borç alacak olan küçükçe firmaların Europiyasalara girmeleri önlenmekte idi. Böylece, bunlar da dövize çevrilebilir mevduatlara başvurmuşlardır.

Türkiye'nin politik problemleri başlayana kadar uluslararası bankalar Türkiye'nin orta-süreli-Europiyasalarına girmesini desteklemişlerdi. Ancak Merkez Bankasının kuralları bunu hemen hemen imkânsız kılmıştır. Yöne tim ve rombursman ücretlerinin ödenmesi için dövize gerek duyulduğunda, her defasında Merkez Bankası müsaade vermeliydi. Merkez Bankası ise bu izni, hatta devlet ve hükümet tarafından garanti verilen kuruluşlara bile, çok güç vermiştir. Irak ile Türkiye arasındaki boru hattı projesinin finansmanı için 1975'de Merrill Lynch tarafından yönetilmiş 150 milyon $ lık beş

Türkiye—Genel Görünüm

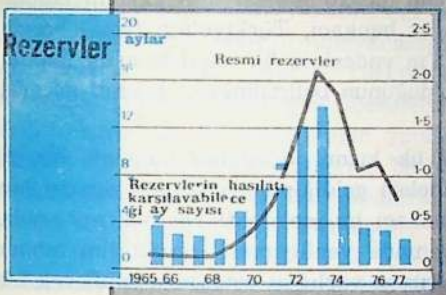

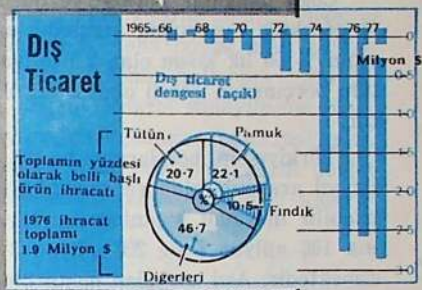

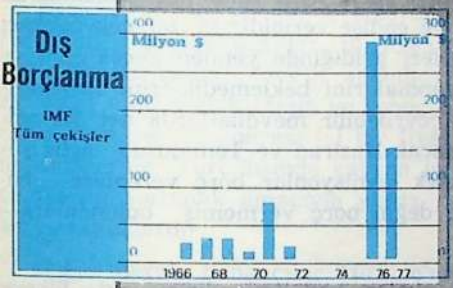

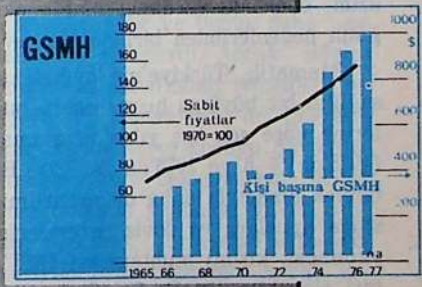

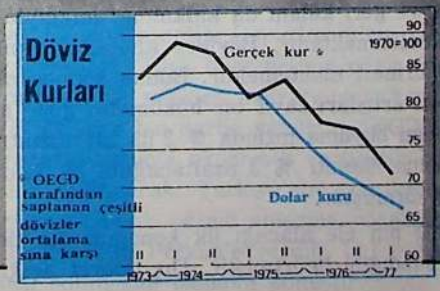

yıl vadeli Eurokredi istisnalardan biridir. Özel kişiler % 1 3/4 üste ile rekabet dışı bırakılmıştır.

Çoğu bankalar Türkiye'ye durumunu düzeltebilmesi için yardım edilmesi gerektiği hususunda arzuludurlar. Bir bankacı, Türkiye'nin ticarî borçlarının % 60 lık kısmı olan 2,5 milyar $'ın vadesinin bu yıl dolmasına karşın, tüm borçlarının göreli olarak düşük olduğunun belirtilmesini önemli görmüştür.

Türkiye'nin borçlarının bu % 60 lık kısmı, ortalama vadeleri bir ile iki yıl arasında olan ve genellikle vadeleri geldiğinde yenilenen dövize çevrilebilir mevduat biçimindedir. Bir bankacı bu mevduatların her ay ortalama 100 milyon $ ile 200 milyon $ oranında yenilenmesi gerektiğini tahmin etmektedir. Asıl korkulan nokta bir sorunun varlığını ortaya koyabilecek küçük bir işaretin tüm borç vermiş bulunanların aynı zamanda alacaklarını geri çekmelerine neden olabileceğidir ve endişe vericidir ki, bir çok bankacı dövize çevrilebilir mevduatlarını vadeleri geldiğinde yenilemiyeceklerini ve diğer bankaların da farklı bir şey yapmalarını beklemediklerini belirtmişlerdir. 1977'nin ilk beş ayında dövize çevrilebilir mevduatlarda net 383 milyon dolarlık bir artış kaydedilmiştir ancak Haziran ve Temmuzda artış yavaşlamış bulunmaktadır. Verilen yüksek komisyonlar borç verenlere— büyük bir olasılıkla Türkiye'ye şimdiye değin borç vermemiş bulunanlara— hâlâ çekici gelmektedir.

Türkiye ile ticari ilişkileri olan bankaları asıl ilgilendiren nokta ülkeye uzun—dönemde yardımcı olabilmektir ve bunlara göre Türkiye'nin hastalığının nedenlerinden biri dövize çevrilebilir mevduatlardır.

Mamafih, Türkiye'nin lehinde söylenebilecek çok şey vardır. Şu anda sağlıklı bir büyüme hızına sahip bulunmaktadır. Merkez Bankası'nın tahminlerine göre son beş yılda ortalama % 7 bir büyüme hızı kaydedilmiştir. (1975'de % 8 ve 1976'da % 7.2). Bu hız Ecevit tarafından hükümette kalabilmek amacıyla daha da arttırılmıştı ne yazık ki, bu durum ithalat faturasında artışlara ve döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur. İthalatta yapılacak kısıntı muhtemelen IMF'nın kredi için öne süreceği koşullardan biri olacaktır. Ancak 5 milyar $'lık ithalât faturasının sadece % 5'i lüks tüketim mallarına ve geri kalanı da kalkınma amacıyla gerekli olan sermaye mallarına ait bulunmaktadır. Böylece ithalatta yapılacak bir kısıntının büyüme hızını düşürmesi muhtemeldir. Bunun sonucu olarak meydana gelecek işsizlik ve fiyat artışları zayıf bir hükümetin göze alabileceği bir durum değildir. Bir bankacı büyüme hızında % 2'lik bir kısıntı yapılmasının gerekli olduğunu ve bunun ithalatı % 3 azaltacağını, ki, bunun da yeterli olduğunu sandığını, öne sürmüştür.

Bir uzman IMF'nin ele alacağı ilk konunun dış ticaretin dengelenmesi sorunu olacağını sandığını belirtmiştir. Dış ticaret açığının (bu yılın ilk beş

ayında 1,6 milyar $) sermaye malları ithalatı nedeniyle ortaya çıkması, kalkınma planlarının aşırı hırslı olduğu ve bu planların gerekli ithalatı karşılayabilecek kadar ihracat yaratmadığı sonucunu akla getirmektedir. Tüketici talebinin kısılması yeterli olmayacaktır. Gelecekte daha büyük mali zorlukları bertaraf etmek istiyorsa, Türkiye'nin yeni ekonomik kalkınma planı daha realist yatırım hedeflerini içermelidir. Ancak Demirel sanayileşme planlarında herhangi bir değişikliğin yapılmayacağını açıklamış bulunmaktadır. Türkiye ile sıkı ilişikleri bulunan bir diğer bankacı IMF'nin iktisadi devlet teşekküllerindeki yüksek harcamaların ve yönetim bozukluklarının giderilmesini bekleyeceğini ileri sürmüştür.

Devalüasyon korkuları dış ticaret açığını ağırlaştırmıştır.

Bankacılar Türkiye'nin sorunlarının neden giderek artan bir ölçüde büyüdüğünü açıklamaktadırlar. Büyüyen devalüasyon korkuları dış ticaret açığını ağırlaştırmıştır: Türk iş adamları ilerde satılması beklenen temel malları satın alarak stok etmiş ve sonuç olarak ithalât faturası yükselmiş, bu arada devalüasyon sonrası iyi bir fiyat elde etme umuduyla da ihracatı geciktirmişlerdir. Yurt dışında çalışan işçiler de devalüasyonun sonuçlarından kendilerini korumak amacıyla yurda geleneksel olarak gönderdikleri dövizleri azaltmışlardır.

Doğal olarak, bankacılar Türkiye'nin borç yapısının uzun—süreli bir görünüm kazanmasını yeğlemektedirler. Merrill Lynch 1975'de açtığı 150 milyon $'lık kredisi ile bu değişikliği sağlamaya çalışmıştır ve bunun daha başka krediler de alınmasına yol açacağı hususunda iyimserdi. Ancak dövize çevrilebilir mevduatın çekiciliği, yabancı bankalar tarafından temelden yapılabilecek politika değişikliğini geciktirmiştir. Son zamanlarda dış ticaretle ve döviz yetersizliğinde karşılaşılan sorunlar bankacıların konuyu bir kenara bırakmalarına ve önce IMF'nin harekete geçmesini beklemelerine neden olmuştur. Çoğu bankacılar Türk ekonomisinin dinamik yapısına güven duyduklarından, IMF ile bir anlaşmaya varılır varılmaz, Türkiye'ye orta—dönemli borç vermekten memnunluk duyacaklarını belirtmişlerdir. Ancak üsteler (spread) yüksek olacak gibidir.

İngiltere'nin İhracat Kredi Garantisi Departmanı'nın (İKGD) Türkiye için verilmiş mevcut garantileri, Türk hükümetinin döviz ödemelerini geciktirmesi nedeniyle, kaldırması ve yeniden başvurulması koşulunu koyması ile ülkenin kredi değerliliği yeni bir darbe yemiştir. İKGD'nin bu davranışı Türkiye'ye yapılan ihracatın mevcut ekonomik ve politik bunalımlardan en az biçimde etkilenmesini sağlayarak, Türkiye'nin uzun—dönemli kalkınma planlarının gerçekleşmesine olanak verme amacına yöneliktir ve bu düşünce geçenlerde Baring Brothers'ın Petkim'e verdiği 14,1 milyon $ lık borcun İKGD tarafından garanti edilmesini olanaklı kılmıştır.

Bir Türk bankacısına göre, Türkiye Merkez Bankası Başkanı, Tayyar Sadıklar, Nisan ayında Washington'da yapılan IMF'nin ara toplantısında, resmi olmayan görüşmeler yapmıştır. Durum öyle gösteriyor ki, IMF'nin kredi verilmesini kabul etmesi için, Türkiye'nin sert ekonomik önlemler alması zorunludur. 23 Temmuz'da imzalanan koalisyon protokolünde hükümetin yapacağı işlerle ilgili çok sınırlı göstergeler bulunuyordu ve bankacılar öncelikle yapılacak işlerin ortaya konulduğu geniş bir programın hükümet tarafından açıklanmasını beklemektedirler. Ancak bugüne kadar ki, tartışmalar anarşi, Kıbrıs sorununun çözümlenmesi ve savunmayı güçlendirme konuları üstünde yoğunlaşmaktadır. Ekonomik sorunların sözü edilmemektedir, ancak, bir Türk bankacısının ileri sürdüğüne göre döviz dar boğazına çözüm getirmek için para otoriteleri gerekli planları hazırlama yolundadır. Bir bankacı Türkiye'deki bu dönemi politik sorunların ekonomik sorunlardan önde geldiği İspanya'daki seçim öncesi dönemle karşılaştırmaktadır; ancak, aynı bankacı Türk'lerin gerekli ekonomik kararları almaya hazırlıklı olduklarını gösteren hiç bir belirtiyi görmediğini de belirtmiştir. Diğer bir Türk bankacısı daha iyimser görünmektedir: Koalisyonun, özellikle seçimler sona erdiğinden, bu kez hatalarını daha iyi değerlendirebildiğini öne sürmüştür. Bu bankacı, «Ana muhalefet partisi lideri Ecevit'i görüşmelerine dahil etmeye istekli olduklarını bile açıklamışlardır» demiştir.

IMF'nin İtalya ve İngiltere'ye yaptığı taleplerin benzerini Türkiye'ye de uygulaması beklenmektedir. Bunlar büyük bir olasılıkla, TL'nın % 25'e varan devalüasyonu; daha sıkı kredi kontrolü; enflasyon hızının düşürülmesi; kamu harcamalarında ve özellikle israflarda kesinti yapılması; tüketici talebinin kısılması ve ithalat ile ihracatı dengelemek için genel bir gayretin sağlanması koşullarını içerecektir.

IMF'nin teklif edeceği kredi miktarı pek büyük olmayacaktır. Bir bankacı, Türkiye'nin özel çekiş hakkı ile ilgili yapılan kaba bir kesaplamaya dayanarak, 70 milyon $ olacağını ileri sürmüştür. Diğerleri bu miktarın, bankacıya göre «gerekli nefes alma imkânını sağlayacak» 500 milyon dolar üzerinde durulmaktadır. Ankara'daki bir Türk bankacısının ileriye sürdüğüne göre IMF ile bir anlaşmaya ulaşılırsa, Türkiye ticari borçlarını finanse etmek için A.B.D.'ye büyük bir kredi veya bir dizi kredi için derhal başvuracaktır. Bunu geciken akreditif transferlerini yapmak, dış ticaret açığını kapatmak, dövize çevrilebilir mevduat ödemelerini karşılamak ve 600 milyon $ dolayına düşmüş bulunan döviz rezervlerini artırmak için Europiyasalardan alınacak krediler izleyecektir. Tüm bunlar için 2 milyar $ yeterli olabilecektir. Diğer bir finansman kaynağı, bir bankacıya göre, Türkiye'nin önceden ikili anlaşmalar yapmış olduğu OECD ülkeleri olabilir. Ancak bu olanağın gerçekleşmesi için Carter'in silah ambargosu ile ilgili yaptığı görüşmelerin sonucunu beklemek zorunluluğu bulunmaktadır.

Ancak bu, Türkler ile IMF arasında anlaşmaya varılması varsayımına ve dolayısı ile IMF'nin öne süreceği koşullara bağlı bulunmaktadır. Eğer IMF'nin aradığı koşullar çok sert gelirse, Türkler kabul etmeyebilirler. İşte bu durum bankalar / IMF ortaklığını bir sınava sokacaktır ve çoğu kişi de bankaların bu sınavı veremiyeceği görüşünde bulunmaktadır.

ARADA KALAN TÜRK *

Çeviren: Dr. Halûk ÜNAL

Çoğu bankacıların gözünde Türkiye'nin finansal kaderi bir tek adamın ellerine bırakılmıştır; Dr. Tayyar Sadıklar. Merkez Bankası Başkanı Sadıklar, Türkiye ile IMF arasındaki görüşmeleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir. Bu görüşmelerin yeni Süleyman Demirel hükümetinin kamu harcamalarını, ithalâtı, tüketici talebini kısması ve Türk Lirasının devalüe edilmesi ile ilgili olarak IMF'nin katlanılması güç talepleri üzerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Dr. Sadıkların Euromoney *tarafından sorulan sorulara verdiği yanıtlar aşağıda bulunmaktadır.*

Geçenlerde yaptığınız bir açıklama ile Türkiye'nin dış borçlarının bir çok diğer ülkelerinkilerden az olduğunu ve toplam 3,5 milyar $'lık borcun uzun süreli olduğunu ortaya koymuştunuz. Ancak, Bank for International Settlements'a göre vadesi bu yıl dolan 1 milyar $'dan fazla bir dış borç ödemesinin yapılması gerekmektedir. Bunu Europiyasalar'dan mı karşılama yoluna gideceksiniz yoksa IMF'e mi başvuracaksınız?

Son günlerde basında Türkiye'nin 1977 yılı içinde 1 milyar $'ın üzerinde bir dış borç ödemesi yapması gerektiği hususunda iddialar yer almıştır. Bu haberlerin dayanağının Bank for International Settlements gibi kaynaklar olduğu ileri sürülmüştür. İlk olarak size şunu hatırlatmak isterim ki, 1977 yılının ilk yarısı artık arkamızda kalmıştır. İkinci olarak size hatırlatmak istediğim husus şudur: Bu borçların büyük bir kısmını dövize çevrilebilir mevduatlarla ilgili yapılacak geri ödemeler oluşturmaktadır. Türkiye ile çalışan finansal kurumların çok iyi bildiği üzere, dövize çevrilebilir mevduatlar bankalar arası mevduatlar olup yabancı bankalar tarafından Türk bankalarına plâse edilmişlerdir ve böylece tüm diğer mevduatlar gibi vade sonlarında çekilebilir veya yenilenebilir özelliktedirler. Türk bankalarındaki bu tip mevduatlar devamlı olarak büyümüş ve büyük bir kısmı vade sonlarında yenilenmiştir. Gerçekten, 1977 yılı başından Temmuz sonuna kadar Türkiye'ye giren net dövize çevrilebilir mevduat 271.2 milyon $ olmuştur. Şu hususu belirtmek isterim ki Türkiye dış borçlarını her zaman ödemiştir ve böyle yapmaya devam edeceği herkesçe bilinmelidir.

Çözüm bekliyen ivedi sorununuzun kısa-süreli borçları orta-süreli borçlara çevirmek olduğu açıktır. Ancak seçimlerden sonra uluslararası bankalar Türkiye'ye karşı ne denli anlayış göstermektedirler? Bu bankalar, İngiltere ve İtalya durumunda olduğu gibi, IMF ile yeni bir anlayış birliğine varmadan Türkiyeye karşı herhangi bir yükümlülüğe girmeyeceklerini ifade etmekte midirler?

1976 güzünden beri Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası borçların kısa-süreli yapısını uzun-süreliye çevirebilmek için bir dizi önlemler almaktadır-

---

* EUROMONEY, Eylül 1977.

lar. Hiç kuşkum yok ki, bizim uygulayacağımız politika da aynı doğrultuda olacaktır. Yeni hükümetin IMF ve diğer uluslararası finans kurumları ile güçlü ilişkiler kuracağını umuyorum. Finansal piyasalardaki son gelişmeler, özellikle İngiltere ve İtalya ile ilgili olanlar, bu durumun doğal bir gelişme olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca uluslararası kurumların, yeni dört-yıllık hükümet programını gördükten sonra, durumumuzu anlayışla karşılamalarını beklemenin yanlış bir davranış olacağını da sanmıyorum.

Burada acil önemi olan bir hususu vurgulamak isterim. Yeni hükümet, destek sağlanması için uluslararası kurumlara başvurmadan evvel iç kaynakları, sanırım, harekete geçirmeye yönelik bir dizi önlemler alacaktır. Bu önlemler arasında halen ihraç edilmeyi ve ihracatının geliştirilmesini bekleyen malların satışı özel bir önceliğe ve öneme sahiptir. Şu anda Türkiye'nin ihraç edilebilir stoklarının tutarı yaklaşık 1milyar $'dır; bunu oluşturan önde gelen kalemler ise şunlardır: Buğday (1976 mahsulü) 200 milyon $; tütün (1975 mahsulü) 200 milyon $; pamuk (1976 mahsulü) 334 milyon $; pamuk (yarda) 99 milyon $; zeytin yağı (1976 üretimi) 136 milyon $; şeker (1976 üretimi) 25 milyon $, tamamı, 994 milyon $'a ulaşmaktadır.

Ayrıca bu yıl mahsulünün de en azından önceki yıllar kadar iyi olacağını belirtmek sanırım yerinde olacaktır.

Kısa-süreli mevduatların dövize çevrilebilir hesaplara akışını azaltmada başarı sağlayabildiniz mi?

İçinde bulunduğumuz yılın 1 Nisan'ında yürürlüğe giren ve dövize çevrilebilir mevduatlarla ilgili yeni tebliğ bu mevduatların kısa-süreli olma özelliklerini orta-süreli bir yapıya kavuşturmaya yöneliktir. Durumun sonuçlarını saptamak için vaktin henüz çok erken bulunmasına karşın. Çünkü önceki mevduatlar için bir yıllık geçiş dönemi tanınmıştır, yeni hesapların orta-süreli olma eğilimini göstermeleri memnunluk vericidir. Şu an mevcut toplam dövize çevrilebilir mevduatın 300 milyon $'lık kısmının vadesi 1980-1987 döneminde dolacaktır.

Seçimlerin kararsızlığa yöneltici sonuçları döviz durumunu ağırlaştırmıştır. Türkiye'ye tekrar güven duyulabilecek mi?

Şu noktanın üzerine basmak isterim; uluslararası finans dünyasının Türkiye'ye ve Türkiye'nin potansiyeline (hem doğal hem de insan kaynaklarına) karşı beslediği güven her zaman sürekli olmuştur. Ancak, kabul etmek gerekir ki, son zamanlarda Türkiye'ye karşı «bekle ve gör» tavrı takınılmıştır. Ancak, özellikle demokratik bir rejim içinde kalmak için elinden gelen her şeyi yapan gelişen bir ülkenin politik kaynaklı, nisbeten uzun bir seçim öncesi döneminden doğan, ekonomik güçlüklerinin anlayışla karşılanması gerektiğine inanmaktayım.

Güçlüklerimizin üstesinden süratle gelineceğine inancım tamdır.

Ağustos I'de alınan başarılı güven oyunun Türk ekonomisinin gelişmesindeki etkisi ne olacaktır? Hükümet sert önlemleri içeren bir programı uygulayacak mıdır?

Yeni Hükümetin koalisyon protokolü Türk ekonomisi ile ilgili beş esas konuya ağırlık vermiştir. İlk sorun enflasyondur ve protokolde enflasyona karşı savaşın önemli bir görev olduğu önemle belirtilmiştir. İkinci olarak, iktisadî devlet teşekküllerinin Merkez Bankası kaynakları üstündeki baskıları en aza indirilecektir. Üçüncü olarak, tasarruf meylini yükseltmek ve verimliliği artırmak üzere gerekli önlemler alınacaktır. Dördüncü olarak, ekonomide önemli bir yere sahip bulunan iktisadi devlet teşebbüsleri ürünleri fiyatlarının piyasa koşullarınca belirlenen ekonomik fiyatlar olmaları hususunda gerekli önlemler alınacaktır. Buna bağlı olarak iktisadi devlet teşebbüslerinin gelirlerinin artırılması önlemleri gelmektedir. Son olarak, ihracatın ve işçi dövizlerinin artırılması teşvik edilerek ve yatırımlar ve üretim hatları döviz geliri sağlayıcı biçimde yönlendirilerek ödemeler dengesinin sağlığa kavuşturulması için önlemler alınacaktır. Bu amaçla gerekli önlemler derhal uygulamaya konulacaktır. Bu programın hem içte hem de dışta olumlu tepkilere yol açacağını sanmaktayım.

Türkiye ne zaman IMF'den yeni kolaylıklar sağlamak üzere harekete geçecektir ve bu yeni kolaylıkları sağlamak için size göre hangi iç ekonomik önlemlerin alınması gerekmektedir?

Yukarıda özetlenen programın etkin bir biçimde derhal yürürlüğe konacağına inanmaktayım ve IMF ile görüşmelere çok kısa bir süre içinde başlanacaktır.

an-ka
kalitede
güveneceğiniz
kablo
Her türlü kablo imalâtındaki
başarısını kalitesi
ve TSE markasıyla belgeleyen
AN-KA, 15 kV'a kadar
yüksek gerilim ve her tip
özel kablo yapma
olanaklarına sahiptir.

SERMAYE PİYASASI

Nerededir, Nereye gidiyor?

Dr. Mehmet Şükrü TEKBAŞ
Dr. Ünal BOZKURT

Demirel başkanlığındaki üçlü koalisyon hükümetinin kurulması ve güven oyu alması, ülkede bir süredir devam eden siyasi belirsizliğin sona ermesini doğurmuştur. Bir hükümetin güven oyu alarak işbaşına geçmesi ve özellikle bu hükümetin Demirel hükümeti olması, ekonomik hayattaki durgunluğun ve bekleyişin, yerlerini bir kıpırdanmaya bırakmasına, piyasada belirsizlik nedeni ile ertelenen kararların gerçekleştirilmeye başlanmasına yol açmıştır.

Ülkenin karşılaştığı ekonomik sorunlar; ödemeler dengesindeki açığın büyümesi ve döviz rezervlerinin erimiş, işsizliğin, enflasyonun artmış bulunması, ülke ekonomisini bir dar boğaza, hatta bir iflasın eşiğine getirmişti. Bu durum, yurt dışında ülkenin saygınlığını büyük ölçüde zedelerken dış kaynaklardan kredi bulmayı olanaksız kılmıştı. Bu ekonomik dar boğazdan kurtuluş için bir çare olarak görülen ve bu amaçla çağrılan uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) öncelikle devlet bütçesi açığının kapatılmasını, talebi kısıcı, üretimi artırıcı tedbirler yanında % 25 civarında bir devalüasyon önermişti. IMF heyetinin bu önerileri, hükümet ortakları arasında farklı görüşlerin çıkmasına ve hatta bir grubu tarafından tepkiyle karşılanmasına yol açmıştı. Ancak IMF heyetinin Türkiye'de bulunduğu günlerde hükümet, ekonomik sorunlarla ilgili bir dizi karar aldı. Bu kararlar, çeşitli temel maddelere ve kamu iktisadi teşekküllerinin ürünlerine zam öngörmekteydi. Devlet bütçesindeki açıkta büyük payı olan ve akaryakıt istikrar fonu ile desteklenen düşük fiyatlı petrol ürünlerinin fiyatları yükseltildi. Eylül başında alınan bu kararlardan sonra 21 Eylülde Türk parasının değeri % 10 oranında düşürüldü.

Bu şekilde gelişen ekonomik olayların sermaye piyasası üzerinde bazı etkileri kendini göstermeye başlamıştır. Siyasi belirsizliğin sona ermesi, ekonomideki durgunluğun yerini bir kıpırdanmaya bırakmasına yol açarken sermaye piyasasında da durgunluğun sona ermesini ve canlanmasını sağlamıştır. Hükümetin aldığı ekonomik tedbirler, enflasyonu körükleyici ve enflasyon da tasarruf meylini azaltıcı ve tüketim meylini artırıcı, talebi körükleyici rol oynayacaktır. Ayrıca nakdi tasarrufu azaltarak tasarrufun enflasyona daha dayanıklı olduğu kabul edilen hisse senetleri şeklinde yapılmasını doğurmuştur. Bütün mal ve hizmetlere olduğu gibi hisse senetlerine olan talep de artış göstermiştir. Ancak, hisse senetleri arzı, başka bir deyişle piyasada dönem hisse senetlerinin miktarı kısıtlı olduğu için hisse senetlerine

olan azın talep, bunların fiyatını artırmaya başlamıştır. Hisse senedi fiyatlarında görülen bu genel yükselişin yanında bazı işletmelerin sermaye artırmına gitmeleri, bu işletmelerin hisse senetlerine olan talebi artırmış ve fiyatlarının artmasında rol oynamıştır.

Dergimizin fiyat indeksi Eylül içinde büyük bir artış göstererek 131.84 e ulaşmıştır. Fiyatı büyük artış gösteren hisse senetleri arasında Bağfaş, Kordsa, Nasaş gibi hisseler bulunmaktadır.

Hisse senedi piyasasındaki bu gelişmenin yanında birincil tahvil piyasasında da bir hareket kendini göstermiştir. Bu yılın Ağustos ayında çıkarılan tahviller geçen yılın aynı dönemine oranla daha fazladır. Bu arada bu yıl içinde çıkarılan tahviller geçen yıla oranla bir artış göstermiştir. 1976 ve 1977 yıllarında çıkarılan tahvillerin aylara göre dağılımı aşağıda verilmiştir.

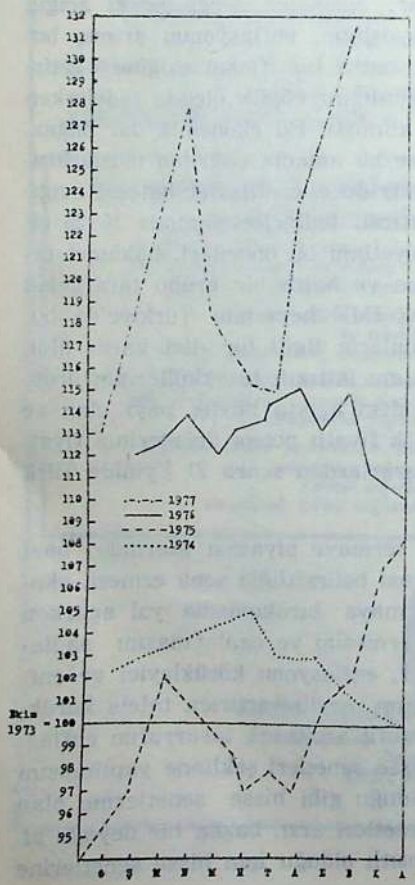

TABLO A

BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR İndeksi [1]

12.10.1973 = 100

AYLAR	1974	1975	1976	1977
Ocak	101,97	95,32	110,72	112,25
Şubat	102,84	97,16	111,13	117,37
Mart	103,66	102,02	113,07	125,47
Nisan	104,92	100,31	110,80	128,39
Mayıs	105,10	99,32	113,40	116,97
Haziran	105,27	97,08	113,63	115,42
Temmuz	103,79	97,54	114,71	114,66
Ağustos	103,67	96,52	115,09	123,51
Eylül	102,96	99,50	112,94	131,84
Ekim	104,22	100,53	113,93	
Kasım	101,30	106,58	111,59	
Aralık	100,19	108,04	109,67	
Yıllık Ortalama	103,32	99,99	112,56	

[1] Bu indeks, seçilmiş 40 kuruluşa ait hisse senetlerinin satış fiyatlarına göre hazırlanmıştır.

Sıra No	KURULUŞUN ADI	İtibari Sermaye (000 TL)	TAKVİM YILI KARI (000) TL			TEMETTÜ (%)			EYLÜL FİYATI FİATI (TL)	1976 AĞUSTOS'tan EŞ TAHA FİYATLAR	
			1974	1975	1976	1974	1975	1976		EN YÜKSEK	EN DÜŞÜK
1	ARÇİMENTO	105.000	37.742	24.300	47.300	20.00	20.00	20.00	1.950	2.600	1.770
2	ALTAŞ	30.000	5.766	8.215	11.400	-	15.00	15.00	1.700	1.860	1.350
3	ANADOLU CAM	350.000	68.250 kz	198.000 kz	17.000	-	-	-	1.100	560	560
4	ASLAN ve ESKİŞİHİR	207.000	9.900	5.417	2.500	15.00	-	-	700	500	625
5	BAŞTAŞ	108.000	27.300	10.500	1.800	13.55	12.00	-	760	900	650
6	BURSA ÇİMENTO	63.000	-	-	21.389	20.00	-	20.00	1.800	1.700	1.300
7	ÇİMSA	180.000	1.605 kz	25.125 kz	11.658	-	-	-	1.100	1.225	1.075
8	ÇUKUROVA ELEKTRİK	325.000	62.150	172.685	210.000	15.00	37.50	25.00	2.100	2.400	1.800
9	EREĞLİ DEMİR-ÇELİK	600.000	326.800	274.000	331.079	15.00	15.00	15.00	925	1.075	900
10	GÜBRE FABRİKALARI	200.000	77.445	148.658	110.000	30.03	31.25	28.52	2.500	2.850	2.400
11	KOD-YAR LASTİK	81.000	39.645	-	30.000	20.00	-	30.00	2.100	2.200	1.600
12	MENTAŞ	50.000	-	41.319	26.189	21.20	37.92	25.00	2.050	3.000	1.850
13	İSTANBUL PORSELEN	15.000	8.900	-	-	9.00	-	-	725	850	700
14	İŞ BANKASI	40.000	201.461	320.373	523.815	75.00	-	-	13.900	16.500	10.500
15	İZOCAM	12.250	11.310	-	26.200	50.00	60.00	70.00	5.000	4.000	4.750
16	KAY ORMAN	30.000	10.130	8.113	17.452	13.50	17.50	25.00	3.100	3.300	2.150
17	KARADENİZ BAKIR	600.000	150.336 kz	-	-	-	-	-	425	550	425
18	KARTONSAN	70.000	39.900	34.957	35.600	25.00	30.00	35.00	3.750	3.600	2.650
19	KORDSA	150.000	5.509 kz	47.120 kz	83.000	-	-	15.00	3.200	3.250	1.700
20	KOZSAN YAKIM	70.000	53.170	55.493	21.000	35.00	35.00	35.00	3.600	6.150	3.100
21	KOÇ HOLDİNG	200.000	179.900	207.333	247.000	20.00	20.00	20.00	1.200	1.975	1.825
22	MAKİNA TAKIM	25.000	18.000	23.196	30.068	35.00	35.00	35.00	5.300	5.850	5.100
23	MENSUCAT SANAYİ	81.000	37.400	31.819	26.800	35.00	25.00	10.00	1.700	2.500	1.400
24	PASAŞ	195.000	40.720	65.008	105.000	-	20.00	20.00	2.600	2.725	2.200
25	OLMUK HOKAVVA	150.000	49.279	53.696	45.800	30.00	25.00	25.00	2.800	4.200	2.200
26	PLASTİFAY	18.000	12.004	12.327	21.779	30.00	20.00	30.00	3.000	2.750	2.250
27	POLYLEN	85.000	21.800	25.300	26.500	25.00	20.00	20.00	1.700	2.150	1.600
28	RABAK	210.000	117.500	65.000	98.500	40.00	33.75	35.00	3.050	3.100	2.750
29	SİFAŞ	104.000	36.600	29.000	43.528	25.00	20.00	25.00	2.500	2.550	2.350
30	SİEMENS	70.000	28.400	29.128	45.500	20.00	25.00	30.00	2.300	2.450	1.650
31	SINAİ KALKINMA	425.000	122.565	130.274	173.100	30.00	-	18.00	1.350	2.400	1.350
32	SUKTA	40.000	16.839	46.419	45.100	22.50	40.00	40.00	3.800	4.050	3.600
33	ŞİŞE CAM	100.000	46.600	32.900	64.800	20.00	15.00	22.00	1.750	1.800	1.500
34	TRAKTÖRK HOLDİNG	150.000	27.704	33.795	33.317	16.00	13.00	19.00	1.200	1.550	1.150
35	T. DEMİR DÖKÜM	102.000	32.449	31.499	27.500	20.00	-	30.00	2.500	2.600	1.600
36	UETEOYAL	150.000	12.600	44.397	38.558	13.43	-	18.75	1.750	1.780	1.400
37	VATAN KONSERVE	90.000	22.249	628	-	20.00	-	-	500	750	500
38	YAPI ve KREDİ BANK.	600.000	147.624	219.291	257.600	20.00	20.00	25.00	5.500	7.000	3.650
39	ECZACIBAŞI (Holding)	180.000	14.500	15.449	21.182	16.00	17.50	19.00	1.050	1.125	1.050
40	KOÇ YATIRIM ve PAZ.	400.000	52.103	104.462	116.000	12.50	17.50	19.00	1.150	1.275	1.075
41	AROMA	45.000	8.051	18.710	617	16.00	16.00	-	1.300	1.300	1.100
42	BAŞPAŞ	100.000	26.505	17.195	63.000	35.00	40.00	40.00	4.150	3.550	2.800
43	LASSA	600.000	-	-	-	-	-	-	1.100	1.450	1.100
44	NUH ÇİMENTO	72.000	28.600	35.900	16.800	10.00	25.00	25.00	2.400	2.600	2.100
45	PINAR	50.000	4.800	12.200	12.600	5.00	14.00	15.00	2.350	2.400	1.700

Not : Hisse senedi piyasa fiatları 1000 TL. lık nominal değer üzerinden hesaplanmıştır. Aslan Eskihisar'a ait hisse senedi fiatı 800 TL. İş Bankası hisselerine ait fiat 500 TL. üzerinden hesaplanmıştır.

Çıkarılan tahviller pek ilgi çekmemekte ve alıcı bulmada güçlükle karşılaşmaktadır. Tahvillere olan bu ilgisizlik, büyük ölçüde piyasada tahvillerin bir doyum noktasına ulaşmış olması ve enflasyonun tahvil talebini kısıtlayıcı etkide bulunmasındandır.

İkincil tahvil piyasasında ise her an paraya çevrilebilen tahvillere bir talep gözlemlenmektedir.

	Çıkarılan tahviller (Milyon TL.)	
	1977	1976
Ocak	43	225
Şubat	21	209
Mart	18	192.8
Nisan	435	122.5
Mayıs	40	52
Haziran	79.5	257.5
Temmuz	87	25
Ağustos	190.5	35.5
8 ay Toplamı	963	919.3

İTALYA İLE YAPILAN İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI YÜRÜRLÜĞE GİRDİ

Oktay ERSOY

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Necmeddin Erbakan'ın geçen aralık ayında İtalya'yı resmen ziyareti sırasında Roma'da 16 aralık 1976 da imzalanan «Türk ve İtalyan Hükümetleri Arasında Ekonomik, Endüstriyel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması» ve eklerini teşkil eden mektuplar 16 ağustos 1977 tarihinde Bakanlar Kurulunca onaylanmış ve 4 eylül tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anlaşmada, ilgili Hükümetlerin iki ülke arasındaki ekonomik, endüstriyel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeyi taahhüt ettikleri belirtilmekte, ortak çıkarlar için özellikle işbirliği yapılabileceğinin müşahade olunduğu kaydedilen sektörler sayılmakta, işbirliğinin iki ülkenin kuruluşları, şirketleri ve özel şahısları arasında olabileceğine işaret edilmekte, mevzuat ve uluslararası yükümlülüklere dikkat etmek şartıyla, mümkün olan en uygun kredi şartlarının sağlanması ve karşılıklı olarak fuarlara ve sergilere katılınması için kolaylıklar sağlanması derpiş edilmekte, iki ülkede yürütülecek faaliyetlerin koordinazyonu için iki Hükümetin temsilcilerinden oluşacak ve gerekli hallerde uzmanlarca desteklenecek bir Karma Komisyon kurulması da öngörülmektedir. Teati edilen mektuplar muhtevasından anlaşıldığına göre Türkiye'nin 1977-1982 döneminde, ağır sanayi, demir-çelik sanayii, makine fabrikaları, motör, Traktör ve kamyon fabrikaları, elektronik sanayii, elektromekanik sanayii, takım tezgahlar sanayii, şeker, çimento, kâğıt, gübre, tekstil, rafineri, altyapı, ulaşım tesisleri kurmayı öngörmekte olduğu, ve bunlar için yaklaşık bir milyar dolar tutarında techizat, mühendislik hizmetleri ve «know-how» almayı mümkün gördüğü bildirilerek İtalyan Hükümetinin bu konulardaki mutabakatı istenmiş ve İtalyan Hükümeti de bu hususlarda prensip itibariyle mutabık olduğunu bildirmekle birlikte uygulamada «İtalya'nın halihazır konjonktürel durumu ile mali imkânlarının sınırlarının gözönünde tutulmasına ihtimam gösterileceğini» kaydetmiştir.

DÜNYA ENERJİ KONFERANSI İSTANBUL'DA AÇILDI

İlk kez 1924 yılında «Dünya Güç Konferansı» adı altında Londra'da toplanan, o tarihten bu yana muhtelif ülkelerde, sonuncusu 1974 de Detroitte yapılan Dünya Enerji Konferanslarının 10 uncusu 19 eylül 1977 tarihinde İstanbul'da Atatürk Kültür Merkezinde, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün mesajı ve Başbakan Süleyman Demirel'in açış konuşması ile çalışmalarına başladı.

77 ülkenin ve bu arada Türkiye'nin üye bulunduğu Dünya Enerji Konferansı Örgütünün 60 kadar üyesinin temsil edildiği bu konferansın temel ko-

nusu «Enerji kaynaklarının yeterliliği ve rasyonel olarak kullanımı» şeklinde saptanmıştır. Bu çerçeve içinde alışılmış enerji kaynaklarının geliştirilmesi, enerji kullanımında tasarruf, enerji dönüşümü ve alışılmamış yeni enerji kaynaklarının gelişimi konuları incelenmektedir. Konferansta 150 kadar teknik bildiri sunulacak. teknik oturumların yanı sıra, uluslararası düzeyde yuvarlak masa toplantıları da düzenlenecektir. Başbakan açış konuşmasında «Dünyada halihazırda kullanılmakta olan enerji kaynaklarının giderek tükenmekte olduğunu, bu nedenle başta nükleer enerji olmak üzere jeotermik enerji ve güneş enerjisinin gelecek için büyük bir ümit kaynağı olduğunu söylemiştir.

Bakanlar, ekonomistler, enerji uzmanları ve çeşitli ilim dallarında ün yapmış 2500 kadar delegenin katıldığı ve refakatçılarla birlikte 4000 kişinin yurdumuza gelmesini sağlıyan 10 uncu Dünya Enerji Konferansı, Türkiye'de bugüne kadar düzenlenmiş konferansların en büyüğü olmakta ülkemiz de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Kâmuran İnanın başkanlığında büyük bir heyet ve 6 teknik bildiri ile bu çalışmalara katılmaktadır. Konferansa ayrıca, Organizasyon grubunca Boğaziçi Üniversitesine yaptırılan ve bilgisayar çözümlerine dayalı öneriler getiren «Türkiye Enerji Modeli» çalışması da sunulacaktır.

Konferans 23 eylülde kapanacaktır.

TÜRKİYE HALK BANKASI CİDDE'DE ŞUBE AÇIYOR

Türkiye Halk Bankasının pek yakında Cidde'de bir şube açacağı açıklandı. Verilen bilgiye göre Suudi Arabistan'da çalışan Türk işçilerinin oradaki bankalarda 900 milyon riyal (yaklaşık olarak 4,5 milyar TL.) civarında olduğu tahmin edilen mevduatı bulunmakta ve bu dövizlerin yurda getirilmesi amaçlanmakta. Hükümetler katında gerekli mutabakata varıldığı, teknik çalışmaların ise kısa sürede bitirileceği de gelen haberler arasında bulunuyor.

TURİZM BANKASI MEVDUAT BANKASI OLUYOR

Turizmin geliştirilmesi amacıyla kurulmuş bulunan ve bazı turistik tesisleri işlettiği gibi turistik tesisler için kredi de sağlıyan Turizm Bankasının bir taraftan sermayesini 1 milyar liradan 3 milyar liraya artırırken, diğer taraftan da yeni şubeler açarak, mevduat kabul ederek, ticarî banka hüviyetine gireceği bildiriliyor. Şubelerin turistik bölgelerde ve hudut kapılarında açılacağı, kambiyo hizmetleri yanında mevduat toplamaya önem verileceği, Bankanın kuracağı tesisler için bu yolla kaynak yaratılacağı da verilen bilgiler arasında.

LİBYA İLE ORTAK YATIRIMLAR YAPILIYOR

Libya'ya yaptığı resmî bir ziyaretten dönen Sanayi ve Teknoloji Bakanı Oğuzhan Asiltürk düzenlediği basın toplantısında, evvelce Libya'ya öneril-

miş olan 31 adet ortak yatırım projesinden 7 adedinin Libya tarafından kabul edildiğini, yatırım toplamı 20 milyar TL. civarında olan bu projeler için Libya'dan ortaklık payı olarak 10 milyar TL. karşılığı (yaklaşık olarak 550 milyon dolar) döviz alınacağını, tesislerin tümünün Türkiye'de yapılacağını ve %51 hisselerinin Türkiye'ye ait olacağını açıklamıştır.

Bakanın beyanlarına göre bu tesisler her iki ülkenin bu konulardaki ihtiyacını karşılıyacak üretimde bulunacaktır. Basın haberlerine göre bu yatırımlar şunlardır: Karadeniz'de kurulacak kağıt, sellüloz ve kereste entegre tesisi, Tümosan tarafından Sakarya'da kurulacak otomobil motor fabrikası (Japon Mitsubishi firması ile lisans, malzeme ve mühendislik anlaşması yapılmıştır), gene Tümosan tarafından Niğde-Aksaray'da gerçekleştirilecek kamyon ve ağır kamyon dizel motorları fabrikası (Volvo ve Mercedes Benz firmaları ile anlaşmaları yapılmıştır) Temson tarafından Diyarbakır'da gerçekleştirilecek Santrifüj ve Derin Kuyu pompaları fabrikası, keza Temsan tarafından Malatya'da gerçekleştirilecek Transformatörler, alternatorlar ve elektrik motorları fabrikası, Mersin'de Azot Sanayii T.A.Ş tarafından gerçekleştirilecek Dördüncü Gübre Kompleksi ve MKE Kurumu tarafından Ordu ve Bilecik illerinde kurulacak Bilyalı yatak fabrikalarıdır.

LİBYA TİCARET HUKUKU — ÇOK ULUSLU ORTAKLIKLAR — MACAR EKONOMİSİ DOĞU BLOKU EKONOMİK MEVZUATI — İHRACATTA PİYASA ARAŞTIRMALARI

Av. Halûk A. Kabaalioğlu, LL. M.

Bundan bir süre önce yayınlanan bir yazımızda otuzbeş ülkede anonim ortaklıklar hukukunu inceleyen bir eserden söz etmiş ve hakkında kısaca bilgi vermeye çalışmıştık (1). Söz konusu eserde yer almıyan ve fakat son yıllarda ülkemizle yakın ilişkiler kuran Libya her bakımdan Türk iş adamlarının, hukukçuların ve bankacıların ilgisini çeker olmuştur. Türk firmaları Libya'da liman inşaatından yol yapımına kadar uluslararası ihaleleri kazanmakta, öte yandan Türkiye ile Libya arasında Türk-Arap Bankası kurularak ilişkilerin artmasına çalışılmaktadır. Bilindiği gibi söz konusu bankaya daha sonra Kuveyt'in de katıldığı açıklanmıştır.

Ülkemizde yabancı hukuklar hakkında hukuk fakültelerimizde geniş bilgi verilmediği malûmdur. Biz okyanus ötesinde uzak bir ülke olan A.B.D.'de Arap Hukuku ve İslâm Hukukunun genel esasları hakkında özel seminerler (2) tertiplenmesini dikkate alarak ülkemizde bu konunun ihmal edildiğini belirtmeden geçemiyeceğiz.

Libya Ticaret Hukuku konusunda bilgi edinmek isteyeceklerin karşılaşacakları güçlüklerin başında tüm mevzuatı temin etmek gelecektir. Ayrıca dil konusunda karşılaşılabilecek güçlükler de unutulmamalıdır. İşte bu nedenlerle geçtiğimiz günlerde Londra'da yayınlanan ve Libya Ticaret Hukukunun temel kaynaklarını ele alan önemli bir eseri tanıtmakta yarar görüyoruz.

M. A. NAFA: LİBYA, COMPANY And BUSINESS LAW, ARAB CONSULTANTS (1 a Ennismere Gardens Mews) LONDON, 1976.

Eserde birinci bölüm ortaklıklar hukukuna, ikinci bölüm genel olarak ticaret hukukuna, üçüncü bölüm vergi hukukuna ve dördüncü bölüm bankalar hukukuna ayrılmıştır. Ayrıca iş hukukuna ilişkin geniş ölçüde kaynak verilmektedir. Petrol konusunda çıkarılmış kanun ve kararnameler arasında en son 1975 yılında çıkan ve 1955 tarih ve 25 nolu Petrol Kanununun bazı hükümlerini değiştiren 2 nolu kanun da eserde yer almaktadır.

İş hukuku alanında 1970 tarihli 58 nolu kanunun metni verilmekle yetinilmemiş ayrıca açıklayıcı geniş bilgiler eklenmiştir. Libya'nın ilgi çeken

---

(1) Halûk A. Kabaalioğlu : «Kitap İncelemesi : The Company Limited by Shares», Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Ekim, 1976) Cilt 13, sayı 10, s. 55.

(2) Seminar in Islamic Law and Middle Eastern Legal Institutions (Selected Readings and Materials) (ed. Sherif Omar Hassan), Privately printed for the exclusive use of students in the School of Law of Columbia Univesity, Spring, 1972.

bir başka mevzuatı da hiç kuşkusuz çalışanların kâr ve yönetime katılmalarını öngören 1973 tarihli ve 12 nolu kanundur. Bizim yönümüzden önemli olan ve yabancıların çalışma koşullarını gösteren Çalışma Bakanlığı Kararı (No. 68, 1974) de esere alınmıştır. Ayrıca asgari ücretler konusunda Bakanlar Kurulu kararı bu bölümdedir.

Bankacılık alanında halen de yürürlükte olan 1963 tarihli Bankalar Kanunu yanında Devrim Komuta Konseyinin kararları ve yeni kararnamelerin açıklandığı genelgeler bu eserde yer almaktadır. Vergi konusunda da 1973 tarihli Gelir Vergisi Kanunu, ilgili kararnameler, Damga Resmî Kanunu ile Cihad Vergisini öngören 1970 tarihli 44 nolu kanun dikkati çekmektedir. Bu kanunun ikinci maddesinin birinci bendine göre maaş, ücret ve emeklilik ödentilerinden 50 dinarı geçmiyenden % 1,50 ila 100 dinar arası gelirden % 2 ve 100 dinardan fazlası için % 3 oranında cihad vergisi alınmaktadır. Ayrıca tarım gelirleri hariç olmak üzere diğer gelirler den % 2 ve % 4 oranında vergi alınması öngörülmüştür (Md. 2/2). 1970 tarihinde çıkarılan 53 sayılı Liman Rüsmu Kanunu da ayrıntılı olarak çeşitli ilkeleri ortaya koymakta ve Bingazi, Tripoli, Tobruk, Derna, Rasal Hilal, Marsa Susa, Marsa az-Zuwaitina, Marsa al-Brega, Ras as-Sidra, Ras al-Unuf, Kasr Ahmad (Misurata), Al-Khums, Zuwara limanlarının özelliklerini belirtmektedir.

Ticari acetalık faaliyetleri hakkında 1975 yıl ve 87 sayılı yasa, Devlet kuruluşları ile yapılan akitler, İsrail boykot Komitesi mahalli bürosu hakkında kurallar belirtilmiştir.

Ortaklıklar Hukukuna ilişkin bütün mevzuat toplanmış, bu arada 1970 tarih ve 65 sayılı Ortaklıklar Yasası ve buna ek olarak Bakanlar Kurulu kararnameleri eserde sıralanmıştır.

Libya Barosu avukatlarından Nafa'nın düzenlediği bu kaynak esere 1954 tarihli Ticaret Yasası, yine aynı yıl çıkan Medenî Usul Yasası, 1965 tarih ve 5 nolu Sanayi Kuruluşları yasası metinleri de eklenebilirdi. Bu arada önemli bir eksiklik olarak 4 Ağustos 1968 tarih ve 37 nolu Yabancı Sermaye Yatırımları Yasası (28 Aralık 1968 tarih ve 63 nolu Resmî Gazete'de yayınlanmıştır) göze çarpmaktadır. Patentler, Endüstriyel Desen ve Modeller hakkında 1959 tarih ve 8 nolu yasanın da bu eserde yer alması gerektiği düşüncesindeyiz. (Metin Libya Resmî Gazetesinde 25.5.1959 da yayınlandı. No. 11).

Yine eserde yer almasında yarar görülebilecek bazı bölgesel antlaşmalar vardır. Çifte vergilendirme, uyuşmazlıkların çözümü vb. konularda düzenlenen bu metinler uygulamada zaman zaman başvurulabilecek niteliktedir.

Bütün bu belirtilen eksikliklere rağmen sayın Nafa'nın eserini Libya hukukuna ilgi duyan kişi ve kuruluşlar yönünden son derece yararlı bir kaynak olarak nitelendirebiliriz. Özellikle ingilizce dilinde hazırlanan bu kitabın konunun uzmanı bir hukukçu tarafından düzenlenmesi çevirilerin sağlıklı olacağı izlenimini verir ([3]).

ÇOK ULUSLU ORTAKLIKLAR VE DENETLENMESİ

Multinational Corporations —Should They be Regulated (Featuring Presentations from the ILA Weekend New York City, 1974) Condyne/trans-media, Dobbs Ferry, New York. (İki Kaset, 40 Dolar).

Kaset yapımcılığının gelişmesi bilimsel yayınlarda da kendisini göstermiş, çeşitli konferans ve seminerler kasetlerde kaydedilerek ilgilenenlerin istifadesine sunulur olmuştur. Bu amaçla gümrük mevzuatımızda değişiklik yapılması gereğine burada işaret etmek istemekteyiz. Özel olarak getirdiğimiz çok sayıda konferans ve seminerin kasetlerini yurda sokarken çektiğimiz güçlükler bilimsel yayınların izlenmesinde önemli bir engel olan bu mevzuatın değiştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Condyne/Trans-Media tarafından düzenlenen iki setlik bir kasetde çok uluslu ortaklıklar ve bunların denetlenmesi sorunu tartışılmaktadır. Türk hukuku üzerinde incelemeleri ile tanınan Prof. Don Wallce, Jr., Columbia Üniversitesi İşletme Fakültesi öğretim üyelerinden Stefan Robock, Nat Weinberg, N.T. Wang ve ABD tarafından B.M. in Çok uluslu Ortaklıklar Komisyonuna atanan Prof. Seymour Rubin'den oluşan güçlü bir panelin konuya ilişkin tartışmaları, çok ulusluların ortaya çıkardığı ekonomik, siyasi ve hukukî sorunları ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır. Konuşmacıların ilişkin yayınlarını izleyenler bu tür seminer ve panel tartışmalarında çok daha rahatlıkla kişisel görüşlerin ortaya konduğunu ve daha samimi bir görüş teatisinin gerçekleştiğini müşahede edeceklerdir. Ayrıca kaydedelim ki banddan dinlenen bu konferanslar en teknik konuların dahi basit bir ifade ile ortaya konmasına yol açmaktadır. Bu itibarla resmî ve özel kitaplıklarımızın mikrofiş sistemleri yanında kaset dinleme olanaklarını geliştirmeleri zamanı gelmiş ve geçmektedir.

MACARİSTAN'DA EKONOMİK MEKANİZMA NASIL İŞLİYOR?

Yurdumuzda siyasi ve ekonomik tartışmalar çoğu kez kavram karışıklığı içinde geçmekte ve özellikle ekonomik konılarda bazen isteyerek saptırılan gerçekler bazen de bilgisizlik yüzünden ortaya konulamamaktadır. Son yıllarda doğu Avrupa ülkeleri ve bunların ekonomik durumları hakkında göze çarpan incelemelerin bir bölümü bu ülkeleri bütün ekonomik sorunlarını çözümlemiş ve refah içinde göstermek çabasında iken bir diğer bölümü kötülemek için aynı şekilde bilimsellikten uzak yöntemlere başvurmaktadırlar. Hiç kuşku yok ki bu tartışmalarda söz konusu ülkelerde yayınlanan istatistikî bilgilerin «güvenilirliği» büyük bir rol oynamaktadır. Gerçekten de çeşitli bilimsel incelemelerde bu istatistiklerin siyasal amaçlarla tahrif edildiği öne sürülmüş ve iddialar inandırıcı biçimlerde ortaya konulabilmiştir. Bi-

---

(3) Libya'da belirtilen konularda ayrıntılı bilgi için bkz. NATIONAL LEGISLATION AND REGULATIONS TO TRANSNATIONAL CORPORATIONS, Report of the Secretariat, Addendum (U.N. Economic and Social Council, Commission on Transnational Corporations) E/C. 10/8/A dd/1, 26 January 1976. s. 125 vd.

zid amacımız bu tartışmalara girmek olmayıp Sosyalist ülkeler içinde dikkati çeken reformlara sahne olan Macar Ekonomisi hakkında yayınlanan bir kitabı incelemek ve okuyuculara duyurmaktır. Esasen bu şekilde tartışmalara esas olacak verileri dolaylı olarak değil fakat doğrudan kaynaklardan temin etmekle daha sağlıklı sonuçlara varmamız mümkün olacaktır.

GADO, O : THE ECONOMIC MECHANISM IN HUNGARY — HOW İT WORKS IN 1976, A. W. SIJTHOFF, LEYDEN, (Akademiai Kiado), 1976 (203 s. : 2.5—Florin veya 10.— Dolar)

Hollanda'nın uluslararası yayınevi Sijthoff'un Akademiai Kiado ile yaptığı işbirliği sonuçunda Budapeşte'de basılan ve Hollanda'da yayınlanan bu kitap Karl Marx Üniversitesi doçentlerinden Hukuk Doktoru Gado tarafından kaleme alınmıştır. Sosyalist ülkelerdeki ekonomik siyasetini yakınen izleyenlerin hatırlayacakları üzere, 1968 yılında Macaristan'da kabul edilen yeni ekonomik denetim ve «management» yöntemi bütün dünyanın ilgisini çekmişti (*). Gado, bu kitabında 1976 yılı başlarında yapılan bazı değişiklikleri de dikkate alarak Macar ekonomisinin işleyiş biçimini derinliğine incelemekte ve özellikle yabancılara «genel olarak bilgi vermek üzere» çok çeşitli konulara değinmektedir.

Önce 1971-1975 döneminde gerçekleştirildiği öne sürülen ekonomik «başarı»lar belirtilmekte, beşinci beş yıllık plâna göre ulaşılması öngörülen hedefler sıralanmaktadır. Fiyat mekanizması konusunda piyasa ekonomisi ülkelerinde karşılaşılan sorunlar yanında sosyalist ekonomilerde karşılaşılan «fiyatlandırma ve gelir dağılımı» konuları, iktisatçıların ve genel olarak ekonomik sorunlara ilgi duyanların incelediği konular özelliğindedir. İşletmelerde karar vermek ve genel olarak esneklik konuları incelenmekte ve ücretler — yaşama standardları ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

İşletme yöneticileri için teşvik tedbirleri (özendirici önlemler) konusunda sosyalist düzenlerde neler yapılmakta olduğu ilgi çeken bir başka konudur. Yatırımların düzenlenmesi, dış ticaretin yönetimi, tarımı düzenleme ve gıda sanayii sorunları, iç ticaret, ulaşım ve haberleşme ile diğer hizmetler konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu arada tamamen değişik bir ekonomik düzenin ayrıntıları hakkında bir eseri okuyanların karşılacakları terimleri yadırgamaları mümkündür. Kullanılan bazı terimler bizim anladığımız anlamlardan çok değişik özellikler göstermektedir. İşte bu amaçla kitabın sonunda geniş bir sözlük yer almış ve 1.1.1976 itibariyle yürürlükte olan yasalarda kullanılan terimlerin açıklanması yoluna gidilmiştir. Bunların Macarca karşılıklarının verilmesi araştırıcılar için yararlı olabilecektir.

Sonuç olarak Gado'nun kitabının ekonomik konularla ilgilelenlerinin ihmal etmemeleri gereken bir eser olduğunu, ancak değerlendirmelerini yaparken Karl Marx Üniversitesi öğretim üyesi tarafından yazıldığını ve ta-

---

(4) Genel olarak bkz. Matyas Timar : Reflections on Economic Development of Hungary, 1967-1973, Leyden, 1976.

mamen «resmî görüşleri» yansıttığını unutmamaları gerektiğini belirtebiliriz. Eserin bir batılı yayınevi tarafından yayınlanmış olması yanıltıcı olabileceği için bu hususun belirtilmesinde yarar görülmüştür.

DOĞU BLOKU ÜLKELERİNDE EKONOMİK MEVZUAT

Recueil des lègislations des pays socialistes européens sur la cooperation economique, réunies par le Groupe d'études sur les relations Est-Ouest, Institut universitaire de hautes études internationales Genève, Cenevre, 1974.

Doğu Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin ne şekilde yürütülebileceği konusu bütün dünyada yöneticilerin ilgisini çeken konuların başında gelir. Kabul edilen siyasî rejimlerde ekonomik ve ideolojik ayrılıklara rağmen Batı Avrupa ülkeleri ve bu arada Türkiye ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret ilişkileri gittikçe gelişmektedir.

Batının büyük firmaları, dev çok uluslu işletmeler Doğu bloku ülkelerine geniş ölçüde ilgi duymakta ve Devlet kuruluşlarıyla ortak girişimlere dahi gidebilmektedirler. Özellikle Romanya, Yugoslavya ve Macaristan'da kabul edilen yeni düzenlemeler «Joint Venture» biçimi girişimlere olanak sağlamakta ve ilginç özellikleri olan ticari ve sanayi teşebbüsleri ortaya çıkmaktadır ([5]). Öte yandan Doğu Avrupa ülkeleri ve S.S.C.B.'nin Batılı firmalardan ileri teknolojik gelişmeleri temin edebilme çabaları dikkati çekmektedir. Son günlerde bir Alman—Hollanda Çok uluslu işletmesi olan VFW — Fokker firmasının Romanya'da 25 yıl süreli geçerli olacak bir lisans anlaşması çerçevesinde jet uçakları imal edeceği yolundaki haberlerin kesinlik kazanması bu konuda önemli adımlar atıldığına bir işarettir.

Doğu Avrupa ülkelerinin pazar potansiyelinin yüksek olduğu, yeterli ölçülerde işlenmemiş kaynaklar bulunduğu bilinmektedir. Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılacak ticari alış verişlerde dikkate alınması gerekli en önemli nokta ekonomik düzenlerin değişik ilkelere oturtulması keyfiyetidir. Hiç kuşkusuz bu ülkelerle yapılan ticaret bir noktada siyasî önem de taşıyacaktır. Merkezî plânlama ile yönetilen bu ülke ekonomilerinde Dış Ticaret Tekeli kurumu dikkati çeker. Kanaatimizce bu ülkelerle yapılacak alış verişlerde Ticaret ateşeleri ile yakın temas kurulması gerekli olacaktır. Biz konunun bu yönlerine değinmeden ([6]) hukukî yönlerini incelemek istiyor ve bu konuda yararlı olabilecek bir kaynağı tanıtmakta yarar görüyoruz.

Cenevre'de bulunan ve Uluslararası ilişkiler konusunda önemli çalışmaları ile tanınan *Institut universitaire hautes etudes internationales Geneve*

---

(5) Bu konularda ayıntılı bilgi için bkz. Yugoslavia: A Labour— managed market economy with special reference to joint ventures between Yugoslav and Foreign enterprises, (Doktora Tezi) Üniversitaire Pers Tilburg, 1975; Doğu Avrupa ülkelerindeki hukukî düzenlemelerin genel bir değerlendirmesi için Gordon, Michael: «The Developing Law of Joint Ventures in Eastern Europe», 9 Texas International Law Journal 281—312 (1974) e bkz. Miodrag, Sukijasovic: Joint Ventures in Yugoslavia Between Domestic and Foreing Firms: Developments in Law and Practice, Belgrad, 1973. ve Michael Gordon'un görüşleri 8 New York University Journal of International Law and Policy 316 (1975).

Avrupa'daki sosyalist ülkelerde ekonomik işbirliği konusunda kabul edilmiş yasa ve diğer düzenlemeleri derleyerek önemli bir «Kaynak eser» ortaya çıkarmıştır.

Gerçekten de başta S. S. C. B. olmak üzere diğer Doğu bloku ülkeleri Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya, Romanya, Çekoslovakya Yugoslavya'da kabul edilmiş tüm mevzuat toplanarak bu esere alınmıştır. Örneğin Polonya'da 14 Ağustos 1971 tarih ve 170 nolu Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile kabul edilen «Yabancılarla Sanayi İşbirliği ve Gelişme» ilkeleri, Macaristan'ın 1972 tarih ve 28 nolu «Yabancıların İştiraki ile Ekonomik Birlikler» Kararnamesi, 7 Ağustos 1970 tarihli ve 19 nolu Kanun—Kararname, Doğu Almanya'nın İtalya ve Fransa ile 1973 yılında akdettiği ekonomik teknik ve sanayi işbirliği anlaşmaları, 11 Aralık 1968 tarihli lisans kararnamesi, 9.1.1958 tarihli Dış Ticaret Yasası, aynı şekilde Çekoslovakya'nın Kasım 1972 tarih ve 85 sayılı «Yabancılarla Ekonomik İşbirliği Akitlerinin Yapılmasına İlişkin Usul» hakkında yasa, Ticaret Bakanlı'ğının FINSOM (Dış Ticaret için Anonim Ortaklık) hakkında 76 no ve 1972 tarihli Kararı (bu ortaklık bazı dış ticaret faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için kurulmuştur), 4.12.1963 tarihli Dış Ticaret Yasası ilgili hükümleri bu eserde toplanmıştır.

Yugoslavya'nın 15 Şubat 1973 de çıkarılmış Kararnamesi de eserde yer almaktadır. Fransızca ve Almanya metinleriyle verilen bu kaynak yabancı kişilerle ekonomik işbirliği için öngörülen ilkeleri ortaya koymuştur. S. S.-C.B.'nin çeşitli ülkelerle yaptığı teknik işbirliği anlaşmalarının ve ayrıca İsviçre'nin Doğu Avrupa ülkeleri ile yaptığı antlaşmaların metinleri toplanmıştır.

Kanaatimizce özellikle Yugoslavya, Macaristan ve Romanya'da yabancı kuruluşlarla yapılacak Joint Venture tipi girişimlere uygulanacak ilkeleri saptayan yasa veya kararnameler dikkatle incelenmelidir. Bu belgelerde ön görülen ilkeler bu tür girişimlerde önem verilen konuları ortaya koymuştur.

İHRACATTA PİYASA ARAŞTIRMALARI

I. T. C. CORE LIST — BASIC DOCUMENTATION FOR TRADE INFORMATION SERVICES, International Trade Centre, UNCTAD/GATT, Geneva, 1977 (vii, 143 s. 30.— U. S. $).

İnternational Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi) azgelişmiş ülkelerin isteği üzerine kurulmuş olup bu ülkelerin ihracatını arttırmak için çalışmalar yapmakla görevlendirilmiştir. Söz konusu Merkezin 1968'in ilk ayında kurulmasından bu yana UNCTAD ve GATT tarafından desteklendiğini görüyoruz. Gerçekten de Merkez, B.M.'nin ticareti geliştirme amacına dönük çalışmalarının merkezini oluşturmaktadır. ITC, gelişmekte olan ülkelerin ticareti geliştirme programlarını hazırlayıp uygulamaları için yardım-

(6) Doğu Avrupa ülkeleri hakkında çeşitli ticari bilgilerin sağlanabileceği yayınlardan bazıları Kaynak, Erdener: «Doğu ile Ekonomik İlişkileri Nasıl Yürütülebilir?» Milliyet, 18 Haziran 1977 s. 2. de zikredilmiştir.

cı olurken ihracat yapabilecekleri pazarlar hakkında bilgi toplar ve gerekli tavsiyelerde bulunur. Azgelişmiş ülkelerin ihracat konusunda karşılaştıkları güçlükleri dikkate alarak bu amaçla pazarlama kuruluşları oluşturmaları için yardımcı olunduğu gibi bunlarda görevlendirilen personelin eğitilmesi için de çeşitli programlar uygular.

Özetlediğimiz bu çalışmalar çerçevesinde I.T.C.'nin 1977 yılında yayınladığı bir bibliyoğrafya ilgimizi çekti. İhracatta başarı sağlayabilmek için dünya pazarlarını yakınen izlemek, çeşitli yayın organlarında ihale veya benzeri yollarla yapılacak mübayaalar için verilen ilânları tetkik etmek gerekecektir. Dünya üzerinde bu amaçla yapılan yayınların sayısı yüzlerle ifade edilmektedir. Bunlardan hangilerini izlemek gerektiği konusunda dahi bir karara varmanın güçlüğü ortadadır. Sanırız bu amaçla notlu, izahlı bir bibliyoğrafya yapılması gereği üzerinde duran I.T.C. ülkelerin ihracat konuları ile ilgili olarak bilgi alabileceği tüm kaynakları toplamak yoluna gitmiştir. I.T.C.'nin bu yayınında ansiklopediler, bibliyoğrafyalar, yıllıklar, uluslararası istatistik yayınları, genel periyodik yayınlar, yazarlar, içerikleri adresleri ile birlikte sıralanmıştır.

I.T.C.'nin bu derlemesi ticari yayınları, günlük, haftalık, aylık vb. şekillerde ayırıma tabi tutarak sıralamakta, bunlar hakkında genel bilgi vermektedir. Merkezin diğer pazar araştırmaları yanında bu çalışmasının da yararlı olacağı kuşkusuzdur.

I.T.C. içinde gördüğümüz üç bölümden birisi İdari ve Genel Hizmetler bölümüdür ve bu bölümün yayın dairesi piyasa araştırmaları, el kitapları, piyasa raporları ve Merkezin üç ayda bir çıkan dergisi *International Trada Forum'u* yayınlamaktadır. Bu yayınlar azgelişmiş ülkelere ücretsiz de gönderilebilmektedir. İhracat için araştırmalar yapan firmalarımızın I.T.C.'nin bu hizmetlerinden yararlanmaları gerektiği kanaatindeyiz. Ancak B.M. bürokrasisi içinde kaybolmuş bir başka yararlı kuruluş olan I.T.C. kendisini geniş ölçüde tanıtabilmiş sayılmaz. Biz ihracat araştırmaları yapan kuruluş larımıza ITC'nin iki yeni piyasa araştırmasını duyurmak isteriz. Bunlardan birincisi tahta oyuncaklar için seçilmiş bazı piyasaları ele almakta ve gelişmekte olan ülkelerin ürettikleri malların A.B.D., Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya gibi ileri ülkelere ihraç edebilmeleri olanaklarını incelemektedir. Oyuncaklar için dünya piyasasında 7—8 milyar doları bulan işlemler dikkate alınırsa tahta oyuncak konusunun ihmal edilmemesi gereği ortaya çıkar. Bu yekûnda tahta oyuncaklar sadece % 3 oranında (250 milyon dolar) kalmışsa da bu oranın gittikçe artması beklenmektedir. OECD ülkelerinin oyuncak ithalatına 1974 yılı içinde 1.2 milyar dolar harcadığı bildirilmektedir ki, bunun % 35'i gelişmekte olan ülkelerden olmuştur. Rapor şudur:

I.T.C.: Selected Markets for WOODEN TOYS, International Trade Center, Geneva, 1977 (127 s. 25.— U. S. $).

Bal ihracatı konusunda hazırlanan bir başka rapor da 1977 içinde yayınlanmıştır. Zengin sanayi ülkelerinde bal piyasalarını inceleyen bu araştır-

ma da çok geniş bilgilere yer vermekte, dünya bal üretimi, uluslararası ticaret, arz ve talep, fiyat oluşturulması gibi konuları ele almaktadır:
I.T.C.: Major Markets for Honey, Openings for quality Supplies from Developing Countries, Geneva, 1977 (120 s. 25.— U. S. $).

Bu arada I.T.C. nin en son araştırması gelişmekte olan ülkelerde yapılan makina aletlerinin pazarlamasına ilişkindir. Bu amaçla ABD, Japonya, Almanya, Hollanda ve İngiltere piyasaları incelenmiş ihracatçılar yönünden önemli bulunan noktalar belirtilmiştir. 1974 yılında makina aletlerinde dünya üretiminin 13,45 milyar dolar olduğu ve bunun % 35 lik bölümünün uluslararası ticarete konu olduğu belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bu dalda toplam ihracatının 43,5 milyon doları geçemediği ve bunun arttırılması için alınması gerekli tedbirlerin neler olduğu belirtilen rapor imalâtçılar ve ihracatçılar yönünden dikkatle incelenmesi gerekli bir kaynaktır:
I.T.C.: Marketing of GENERAL PURPOSE MACHINE TOOLS from Developing Countries. Geneva, 1976 (97 s.; 20 U. S. $).

Gelişmekte olan ülkeler Fiat'a güvenebilirler.

Fiat Veicoli Industriali, yıllardanberi edindiği tecrübeden gurur duymaktadır.
Başlarda İngiltere'de, sonraları Avrupa'da ve bugün bütün dünyada, ağır çekicilerden taş ocaklarına veya depolama işlerine yayılan ulaşım faaliyetlerini kapsamaktadır.
Bu tecrübe, bu faaliyetlerin memleket ekonomisi için elem olan ülkelere yardımcı olmamızı sağlamaktadır.

Ticari vasıtalar üzerinde, geleneksel uzmanlığı için, Fiat bugün, 5 kıtada en zor mıntıkaların dahi tekdüzü taşımaktadır. Geniş ölçüde kabul edilen teknolojisi, dünyanın her yerinde her kademede teknik elemanı yetiştirmek için gösterdiği sayısız çaba ulaşımdan ulaşım problemlerine geniştiği çeşitlemle, Fiat bu tekdüzü hak etmektedir.

Yüzlerce yeni kamyon Zaire'ye gönderildiğinde, bu sadece onların satanlar için en iyi bir iş demek değildir. Bayrak bu operasyon o ülkenin problemlerini çözümüne, insan, teknoloji ve malzeme yönünden katkıda bulunmak demekse
Bu ise, satan alanlar için de iyi bir İştir.

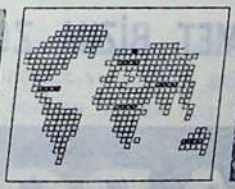

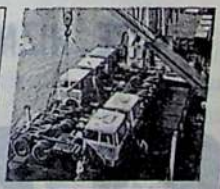

Daha iyi kamyonlar daha iyi taşıyıcılar demektir.

FIAT
veicoli industriali

IVECO

Türkiye'de İmal yeri: OTO-YOL SANAYİ A.Ş. Mahsepe Kocaeli'dir.
Türkiye'de Genel Dağıtım: OTOYOL PAZARLAMA A.Ş. Büyükdere Cad. No. 85 Sisli Han Kat 4 İstanbul'dur.

GM FI 773

BANKALARARASI LONDRA FAİZ FİYATI (LIBOR) NEDİR, NASIL OLUŞUR?

Turhan TÜMAY

Yurt dışındaki bankalar tarafından memleketimizdeki bankalar nezdinde açtırılan DÇM hesaplarına verilen faizler, prensip itibariyle, vade ve döviz cinsine göre (Euro-Market-Spread) esası gözönünde bulundurularak hesaplanmaktadır. Avrup piyasası (Euro-Market) faiz oranları, Bankalarımız tarafından belli uluslararası bankacılık metod ve yöntemlerine göre takip ve tespit edilmektedir.

Bankalarımızın sağladıkları DÇM fonlarının hemen hemen hepsi bankalararası tevdiat şeklinde yurda getirilmektedir. Bu fonların büyük bir bölümü DÇM kredilerinin karşılığını teşkil etmekte, sınırlı bir bölümü de bankalararası karşılıklı iş ilişkilerini arttırmaya yönelik olarak yabancı muhabir bankalar tarafından Türk bankalarına yatırılmaktadır.

Avrupa para piyasasında bankalararası yabancı para tevdiatına uygulanan faiz oranlarının, Londra para piyasasında bankalararası döviz mevduatı için belirlenen faiz fiyatları ile çok yakından ilişkisi vardır. Bankalarımızdaki uygulamada DÇM hesapları faiz oranları ile mevcut ilgisi bakımından, LIBOR (London Interbank Offered Rate) diye adlandırılan Bankalararası Londra Faiz Fiyatı'nın nasıl oluştuğu ve uygulandığı konusunda bu yazımız ile kısaca bilgi sunmaya çalışacağız.

Londra piyasasında LIBO faiz oranı, üç basamaklı olarak uygulama görmektedir.

Birinci grupta İngiliz kliring bankaları, önemli Avrupa bankaları ve A.B.D. bankalarını da içeren büyük uluslararası bankalar yer almaktadır. Bu bankalara baş fiyat (Prime LIBO) üzerinden faiz oranı uygulanmaktadır.

İkinci grupta İtalyan bankaları bulunmaktadır. Bu bankalar, İtalya'nın ödemeler dengesi ile genel ekonomik ve siyasal geleceği hakkında piyasanın duyduğu endişelerin doğal bir sonucu olarak baş fiyat üstünde bir faiz farkı (Spread) ödemek zorundadırlar.

Japon bankaları üçüncü grubu oluşturmaktadır. Japon bankalarından İtalyan bankalarına nazaran LIBO üstünde daha fazla bir faiz farkı ödemeleri talep edilir. Japon Spread'i de denilmekte olan bu fark, büyük bankaca iflâsları ve ödemeler dengesinin karamsar görünümünü izleyen 1974 yılında Japonya'nın karşı karşıya bulunduğu döviz zorluklarının zorunlu bir sonucu olmuştur. Son zamanlarda Japon bankalarının Avrupa para piyasa-

sından ağır ölçüde borç almış bulunmaları da böyle daha yüksek bir üstenin istenilmesinde etkili olmuştur.

1 Nisan 1977 tarihinde yürürlüğe giren Maliye Bakanlığı Tebliği ile DÇM hesaplarına üç aydan altmış ay ve daha uzun vadeli bulunduklarına göre %3/4 — 2 1/4 arasında değişen bir faiz farkı (Spread) verilmesi kabul edilmiştir. Daha önce vadesiz DÇM hesaplarına da faiz farkı ödenebiliyordu ve bu fark Avrupa piyasası faiz oranına eklenen değişmez bir yüzde (% 1.75) biçiminde uygulanıyordu.

LIBO faiz oranının tayini işi Londra'da kurulu bankerlik firmaları tarafından yapılmaktadır. Londra'da dış kaynaklı Sterling ve diğer yabancı paralar üzerinden işlem yapan her banka, genellikle bu muameleleri bankerlik firmalarından biri aracılığı ile ifa eder. Hernekadar bu işlemlerin bankerler vasıtasiyle yürütülmesi zorunlu değilse de muamelelerin bu kanaldan geçirilmesi birleşik bir uygulama haline gelmiştir. Yaklaşık olarak tüm yabancı para mevduatının % 90 ının ve toplam döviz alım-satım işlerinin ise % 98 inin bankerlik kuruluşlarından geçtiği gözlenmektedir.

Aslında fiyat teklifleri bankalara yapıldığı ve bu teklifler de bankalarca kabul ya da reddedildiklerine göre, faiz oranlarının tayini işinde bankerlerin bir etkisi bulunmadığı düşünülebilir. Ancak uygulamada piyasa bankerler aracılığı ile işlediğinden, en büyük uluslararası bankalar dahi diğer bankalar ile doğrudan doğruya temas etmemekte, emirlerini bankerler vasıtasiyle icra ettirmeyi tercih etmektedirler. Bu nedenle faiz fiyatlarının tayini işi, gerçekte bankalarca değil bankerler tarafından yapılmaktadır. Zira bankerlik firmaları müşterek bir faiz fiyatı üzerinde kolaylıkla birleşebilmekte, böylece piyasanın en hareketli olduğu günlerde bile yabancı para tevdiatı ve döviz alım satımları için kısa sürede ortak bir fiyat tayini mümkün olmaktadır.

Bankalar arasında bir kaç milyon doların alınıp satılması gibi özel işlemlerde fiyat tespitine dair teknik bir formül mevcut olmamasına karşın, herhangi bir Euro-dolar ödünç işlemine uygulanacak faizin tayini konusunda belirli bir formül vardır. Euro-dolar kredi anlaşmalarına daima Referans Bankaları denilen bankaların adlarını açıklayan bir klöz konulur. Normal olarak Referans Bankaları'nın adedi üç ile beş arasında değişmektedir. Referans bankaları, belli bir günün sabahı saat 11:00 de belirli bir vade için uygulanacak LIBO faiz oranı üzerinde anlaşırlar. Referans bankaları bu maksatla bankerlik firmalarını arayarak fiyat teklifi alırlar, daha sonra diğer Referans Bankaları ile temas ederler. Şayet fiyatlar arasında fark varsa, en yüksek olan fiyat esas alınır. Bu yöntem uygulamada çok iyi sonuçlar vermekte, referans bankalarının fiyat hususunda anlaşmazlığa düştükleri pek görülmemektedir.

Uluslararası ortaklaşa kredi verme (Syndicated loan) işlemlerinde, şayet verilen kredinin miktarı büyükse referans bankalarının büyüklü küçüklü birçok bankalardan seçilmesine özen gösterilmektedir. Bu suretle piyasaya kolaylıkla girmeyen ya da bu piyasada sadece (LIBO artı prim) ile iş yapabilen bankaların menfaatları da gözetilmiş olmaktadır. Örneğin bir ödünç verme işlemi ileri gelen bir New York bankası ile büyük veya orta çapta bir Avrupa bankası tarafından birlikte düzenleniyorsa, referans bankası olarak gruba, bir A.B.D., bir Avrupa, bir Londra ve ayrıca bir denizaşırı banka dahil edilir. Bu şekilde teşkil edilen bir referans bankalar grubunun borç alanlar için en elverişli olacak ortalama bir faiz fiyatında uzlaşmaya varmaları mümkündür. Zira, böyle bir referans bankalar grubu tarafından tayin edilecek LIBO faiz oranının baş fiyat (Prime LIBO) dan pek farklı olmayacağı kuşkusuzdur. Bu nedenle borçalan bankalar hiç tanınmayan bankaları referans bankası olarak kabul etmek istemezler. Bu bankalar sadece birinci sınıf bankaların referans bankalar grubunda yer almalarını arzu ederler. Buna karşın borç veren bankalar ise, menfaatları gereği, daha küçük bir bankayı referans bankalar grubuna dahil etmek suretiyle daha yüksek bir faiz fiyatı elde etmeye çalışırlar.

Bu yüzden referans bankalar grubunun oluşturulmasında, bir birinci sınıf banka, bir o kadar iyi tanınmamış banka ve bir daha az tanınmış fakat yine de şayanı kabul bir banka seçilmek suretiyle uzlaştırıcı bir yol bulunmasına çaba gösterilir. Özellikle borçlu bankanın pazarlık etme durumu kuvvetliyse, iki veya üç birinci sınıf banka ve sadece bir daha az şöhretli bir banka genellikle referans bankalar grubunu teşkil eder.

Sabahları piyasa açıldığı zaman faiz fiyatı olarak bir önceki günün kapanış fiyatları esas alınır. Kuşkusuz New York piyasasında bir gün evvel cari olan fiyatlar ve gelişmeler de gözönünde bulundurulur. Bu arada bankerlik firmaları yeni talep ve teklifler alırlar ve bunları birbirleriyle karşılaştırıp sonuçlandırmaya çalışırlar. Bu maksatla diğer bankerler ile devamlı olarak temas ederler. Aynı gün sabahı saat 11:00 e kadar süren bu temaslar sonunda bütün bankerler belirli vadeler için aynı fiyatı verirler.

Baş fiyat denilen bu faiz oranı (Prime LIBO), sadece İngiliz kliring bankaları ve uluslararası büyük bankalar gibi muteber bankacılık kurulusları için geçerlidir. Baş fiyat, İngiliz ticaret bankalarına (Merchant banks), küçük çaptaki Avrupa bankalarına, Japon bankalarına, İtalyan bankalarına, Nassau'daki bankalar ile denizaşırı bankalara uygulanmaz. Bu bankalar baş fiyata ilâveten katlanılacak riskin derecesine göre değişen oranlarda bir üste (Spread) ödemek mecburiyetindedirler.

Londra para piyasasında hangi bankanın baş fiyat elde edebileceği, hangi bankanın bunun dışında kaldığı çok iyi bilinir. Bununla birlikte bir bü-

yük New York bankasının belli bir Avrupa bankasını (Prime LIBO) ya lâyık görmesine karşın, bir başka New York bankasının aynı Avrupa bankasını baş fiyata müstahak bulmayarak buna ek olarak bir prim ödemesini zorunlu sayması da mümkündür. Öte yandan, bir banka bir defa LIBO'nun üstünde bir fiyat ödemiş ise, bunun piyasaya derhal yayılarak bundan sonra o bankaya hep (LIBO artı prim) şeklinde fiyat teklif edileceği önemle gözönünde tutulmalıdır.

LIBO faiz oranını öğrenmek için bankerlik firmaları ile temas edilmesi gerekmektedir. Bunun için en uygun zaman sabahleyin saat 11:00 dir. Zira bu zamana kadar bankerlik firmaları yeter büyüklükte muamele yapmış olacaklarından, arz ve talep neticesinde oluşan fiyatlar hakkında tam bilgiye sahip olurlar. Tüm bankerlerin bir yıla kadar kısa vadeli mevduat için fiyat vermeleri mümkün bulunmakla beraber, orta ve uzun vadeli tevdiat için fiyat verebilen bu vadelerde uzmanlaşmış sadece sayılı banker vardır.

Borç alınacak paranın miktarı bakımından 1 milyon dolar normal sayılmaktadır. Hatta çok kere 2 milyondan 5 milyon dolara varan borçlanmalar da piyasada normal karşılanarak herhangi bir hareket ve ters etki meydana getirmemektedir. Bir banka 10 ile 20 milyon dolar gibi daha büyük miktarlarda borçlanmak isterse, bankerler bu parayı genellikle birden fazla kaynaktan sağlamak suretiyle faiz, fiyatının yükseltilmesini önlemeye çalışırlar.

Geçmişte piyasada bir defada 500 milyon ve 1 milyar Amerikan doları gibi çok büyük miktarlı ödünç para verme işlerinin vuku bulduğu zamanlar olmuştur. (İtalya ve İngiltere'ye verilen kredilerde olduğu gibi...) Kuşkusuz bu büyük meblağların derhal piyasaya çıkarılmaları piyasayı etkilemiş ve borç alanları normalin üstünde faiz ödemek zorunda bırakmıştır. Halbuki bu kredi tranşlar halinde yavaş yavaş piyasaya çıkarılsaydı, dha düşük oranda faiz ödenmesi mümkün olurdu.

Bu nedenle, bankalar büyük miktarlarda borç almak isteyenlere alacakları krediyi üç-dört haftalık ve hatta aylık aralarla parçalar halinde bir ortaklaşa ödünç (Syndicated loan) biçiminde almalarını tavsiye ederler. Böylece kredi meblağının tamamı yerine belli bir tarihte sadece küçük bir bölümü piyasaya intikal edeceğinden, faizle ilgili fiyat tekliflerinin cari oranların üstüne çıkarılması önlenmiş olmaktadır.

detan güveni...

Novosit'li Detan,
yaşadığınız her yerde,
huzurunuzu bozan
bütün haşerelere karşı
güvenle kullanacağınız
tek insektisittir.

detan
novosit'li
AEROSOL İNSEKTİSİT

DIŞ BASIN:

Ergin NENG

GELECEK ON YIL

Fransa'nın ilk ekonomi dergisi L'Expansion, yayın hayatına atılmasının (1967) onuncu yılını arkada bırakırken Eylül 1977 sayısında bir yandan ülkesi ve dünya ekonomisi çerçevesinde geçmiş yılları değerlendirmiş, diğer yandan da ülkesinin devlet başkanı da dahil çeşitli düşünürlerden (ekonomist, sosyolog) gelecek on yılın neler getirebileceğine dair görüşler almıştır.

Aşağıda konuya eğilenlerin görüş ve değerlendirmelerini özet halinde bulacaksınız.

Valéry Giscard d'Estaing (Fransa Devlet Başkanı): Yakın geçmiş olarak nitelenecek bir tarihe kadar büyüme diye bir konu düşüncelerde yer almıyordu. II. dünya savaşı öncesi ve hemen sonrası yazılanları yeniden okumamız tereddütsüz sizi bu yargıya ulaştıracaktır. Bizden öncekiler 1929 dünya krizi ile şartlanmışlardı. Ülkemiz için olanı, büyümeyi önceden göremedik, ortaya çıkınca da dengeli sürece sokamadık, diyebilirim.

Ekonomi konusunda eksper olanların büyüme (gelişme) konusunda iki ayrı yöne ayrıldıklarını görüyoruz. Birinciler, büyümenin sürmesi halinde gelecek birkaç on yılda ham madde darlığı çekileceğini, dünya ve özellikle batı Avrupa'nın asrın sonuna doğru enerji bunalımına gireceğini, doğum oranının düşeceğini ileri sürmekteler. Ayrı yönde düşünenler ise aynı konularda sırasıyla, toprağın insanoğlunun tüm gereksinmelerini karşılayacak ölçüde değer barındırdığını ancak daha derine inmek gerektiğini, nükleer ve başkaca enerji kaynaklarının krizi geçiştireceğini ve doğum oranının sosyal içerikli yasalarla düzeltilebileceğini savunmaktadırlar.

Konuyu bilenlerin sıkıntıları ele alışta ayrılmaları ve değişik değerlendirmeleri karşısında, insanların çelişki içersinde kalmaları doğaldır.

Bana kalırsa, batı Avrupa milletleri oldukça uzun sayılabilecek bir süre daha büyüme gereksinimi duyacaktır. Ancak bu gelişme geçmiş yıllarınkine

benzemeyecektir. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi beden işçilerinin gelecekleri, çevre kirlenmesi, yeni şehirleşme gereksinimleri, eşitsizliklerle savaş gibi oldukça sayısı kabarık alanlarda gelişme hızı kendiliğinden yumuşak ölçülerde gerçekleşebilecektir.

Şunu da eklemek isterim ki, gelecek on yıl şimdiden bilincine varmamız gereken bir evrimin öncesi olacaktır. 2000 yılında dünya değişecek ve yeni güçlülere tanık olunacaktır. Bu durumu bir ağacın büyüdüğünü hissettirdiği rahatlıkla gözleyebiliriz.

Gelecek henüz cevaplandıramıyacağımız sorular sormaktadır. Geçtiğimiz on yılın son yılları bize, geçmişten yararlanarak ileriye dönük grafikler çizmenin yeterli olmayacağını öğretmiş bulunuyor.

Gelecek on yılda olanakları tasarrufla kullanmak, ihtiyatlı bir mantıkla gayret göstermeliyiz.

Jean Denizet (Dergi yazarı, Ekonomist): Geçen on yılın büyük ekonomik olayları 1972 — 1973 ham madde fiyatlarının yükselmesi, 1973 sonunda da petrole gelen zamdır. Bu olayların doğrudan sonuçları enflasyon ve gelişmiş ülkelerdeki sıkıntılarıdır, dolaylı sonuçlar ise üçüncü dünya ülkelerinin bütün güçlerini ihracata yöneltmeleridir. Dün sanayileşmiş ülkelerin birazda iki yüzlülükle acıdıkları fakir ülkeler, düşük ücretlerin de desteğiyle batı teknolojisini uygulayarak bizim sanayi ürünleri pazarlarımızı tehdit etmektedir.

Petrol zammından sonra Amerika Birleşik Devletleri dışında sanayileşmiş ülkeler 1973 yılı düzeylerine ancak gelebilmişler ve aşmak için çok sıkıntı çekeceğe benzemektedirler. Gelişme yolundaki ülkelere gelince, bazılarında oldukça yüksek düzeyde görülen kalkınma hızı, genellikle enflasyon hızını da yükseltmekte ve ondan da yüksek borçlanma oranını beraberinde getirmektedir ve korkulur ki, borçlanma umulandan daha hızla ezici olacaktır.

Gelecek on yıla egemen olacak olay işçi ücretlerinin düşük olduğu ülkelerin hızlı sanayileşmeleridir. Aslında basit sanayi ürünlerinin rekabetinin geçmişi 50'li yıllara dayanır. Örneğin, İngiliz milletler topluluğuna dahil ülkelerin İngiltere'ye sınırsız ihracat olanakları bu ülkeye çok sıkıntılar vermiştir. Keza aynı başlangıç tarihinde (1950) Amerika Birleşik Devletleri de güney doğu Asya ve güney Amerika'dan kaynaklanan ithalâtında olağan dışı yükselmeye tanık olmuş ve ticarî ödemeler dengesi bozulmuştur.

70'li senelerin ortalarına kadar Avrupa sözünü ettiğimiz ters cereyanlardan korunabilmiştir. 1973 petrol krizi durumu değiştirmeye yetmiştir: Petrol üretmeyen üçüncü dünya ülkeleri, şaşırtıcı düzeyde gereksinme duydukları dövizi elde edebilmek için ihracata dönük sanayileşmede kurtuluş yolu-

caktır. Kişi başına gelirin her yıl % 1 oranında artması sağlanacaktır.

2. En zengin ülkeler (A. Birleşik Devletleri ve Kuzey Batı Avrupa) en iyi büyüme oranlarına sahip olamayacaklardır.
Malezya, Yunanistan ve Güney Kore rahatlıkla lider ülkelerin hızlarını aşacaklardır.

3. Sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri dinamik büyüme dönemi geçiremiyecekler. Bürokrasileri ve merkezi planlamaları sıkıntı içindedir ve ülke halklarının çabalarına yardımcı değildir.

Çin diğerlerinin aksine paylaşılmış oldukça düşük gelir seviyesinden hareketle ve halkın desteğiyle komünist blokun en yüksek gelişme hızına ulaşacaktır.

4. Paraların değerlerine dayanılarak yapılan yüzeysel tahminlerin gösterdiğinin aksine A. Birleşik Devletlerinde kişi başına düşen reel gelir, B. Almanya, Fransa, İsviçre ve İskandinav ülkelerinkinden az da olsa (dörtte bir) yüksektir. On yıl içinde bu ülkeler ve Kanada, A. Birleşik Devletlerini yakalayacaktır.

Bu sonuç Amerika'nın zayıf bir gelişme hızına sahip bulunuşundan değil diğerlerinin lidere göre daha rahat oluşlarındandır.

5. On yıllık perspektif ekonomik gelişmenin süreceğini gösterse de sonuçlar 1950—1970 döneminin gerisinde kalacaktır.
O dönem çok istisnai ve hatta anormaldi, büyük olanak II. dünya savaşının ardından gelişinde idi. Enerji gereksinmesi OPEC (petrol üreten ülkeler teşkilâtı) dışında kalan ülkeleri frenleyecektir.

Politik davranışların ekonomik potansiyelin varlığına rağmen gelişmeyi engellediği bir vakıadır. Arjantin, Uruguay ve Şili hatıra getirilmelidir. Avrupa'da İtalya ve Fransa'nın Güney Amerika ülkelerinin ekonomik gelişmelerini etikleyen politik fırtınalara maruz kalmaları mümkündür.

Batılı ülkelerde nüfus artışının durma noktasına yaklaşması kadınların erkeklere eşit görevler almalarını sonuçlandıracaktır. Gelişmekte olan ülkelerde ise nüfusun büyük bölümü kentleşememiş bölgelerde yaşayacak, doğum oranının düşme hızı, önümüzdeki on yılda, yaşamın uzamasının yarattığı nüfus sorununa çözüm getirmeyecektir.

Altın mikyası veya 1971'de alt üst olan Bretton Woods sistemlerine (sabit kur) dönüş olanağını yıldızlar da söyleyemez. Ülkelerin çoğu artık —asrın son çeyreğindeki gibi— bir ölçüde enflasyonla yaşamağa uyum sağlayacaklardır.

Senaryom olabilirlikler üzerine yazılmıştır, politik gelişmeler bütün olumlu yanlarını silebilir, bundan dolayı okuyucular savunmaya hazırlanınız.

Fiyatı: 12.5 TL.